

**Stenografisch verslag van een gesprek in het kader van de
Parlementaire Onderzoekscommissie Privatisering/Verzelfstandiging
Overheidsdiensten op woensdag 6 juni 2012 in de plenaire zaal van de
Eerste Kamer te Den Haag.**

Gesprek met: prof. mr. L.J. Brinkhorst, A. Jorritsma-Lebbink en prof. dr.
W.A.F.G. Vermeend

Aanvang: 19.00 uur

Voorzitter: de heer R. Kuiper

Verder zijn aanwezig de leden van de commissie:

F.H.G. de Grave, G. ter Horst, C.A. de Lange, G.H. Terpstra, A. Vliegthart
en M.B. Vos,

alsmede de heer P.A. van Oort, griffier.

De **voorzitter**: Welkom. Ik open deze vergadering van de Parlementaire Onderzoekscommissie Privatisering/Verzelfstandiging Overheidsdiensten van de Eerste Kamer. Ik heet iedereen welkom, zowel de mensen die hier aanwezig zijn als de mensen die op een andere wijze belangstelling tonen en deze bijeenkomst volgen. In het bijzonder heet ik mevrouw Jorritsma, de heer Brinkhorst en de heer Vermeend welkom. Wij zullen deze oud-bewindslieden vanavond spreken.

Ik zal eerst het onderzoek toelichten. De Eerste Kamer doet onderzoek naar het privatiserings- en verzelfstandigingsbeleid dat de rijksoverheid heeft gevoerd in de decennia die achter ons liggen. Het gaat om gedeeltelijke of gehele verkoop van bedrijven en diensten die in handen waren van de overheid en het gaat ook om het op afstand plaatsen van delen van de ambtelijke organisatie. Daarachter lagen opvattingen over marktordening, marktwerking en vergroting van efficiency. Zoals wij weten,

heeft dat ook grote veranderingen gebracht in onze samenleving en ook in de relatie tussen overheid en burger. Over de betekenis en de uitkomsten daarvan wordt tot op de dag van vandaag een brede en soms ook kritische discussie gevoerd. De Eerste Kamer heeft dat ook geconstateerd. Aangezien deze Kamer zich richt op kwaliteit en uitvoerbaarheid van wetgeving en ook betrokken is geweest bij de besluiten, heeft zij behoefte aan een systematische terugblik en heeft zij daartoe dit parlementaire onderzoek ingesteld. De parlementaire onderzoekscommissie richt zich bij haar werkzaamheden op de totstandkoming van het beleid, op de parlementaire besluitvorming en op de wijze waarop is gerekend met de belangen van burgers en wil daaruit lessen trekken voor de toekomst.

Het gesprek dat wij vanavond voeren, richt zich op de totstandkoming van besluiten waar u ook allemaal op een eigen wijze bij betrokken bent geweest. Ik zal u eerst vragen om een algemene impressie en terugblik te geven op dit beleid, de inzet daarvan en ik zal u vragen hoe u daar zelf in stond. Daarna zullen verscheidene leden hier achter deze tafel vragen stellen over enkele casus. Dan gaat het om de NS, de privatisering van de re-integratiediensten, de KPN en de energiesector. U bent daar allemaal op een bepaalde manier bij betrokken en wij willen daar graag met u over doorspreken. Aan het eind proberen we samen lessen te trekken voor de toekomst.

Dat is het verloop van het gesprek. Ik wil dat nu gaan openen en vraag allereerst mevrouw Jorritsma om een algemene terugblik te geven op het beleid zoals we dat gevoerd hebben vanaf de jaren tachtig. Dat beleid is ingezet in de tijd van de kabinetten-Lubbers, het is doorgelopen tijdens de kabinetten-Kok en daarna is het natuurlijk ook nog gevoerd. Daarbij zien we eigenlijk een intensivering van privatiserings- en verzelfstandigingsbeleid, ook tegen de achtergrond van Europese ontwikkelingen. Er was sprake van een Europese Commissie die een interne markt aan het scheppen was. Er waren nieuwe gedachten over het functioneren van de overheid, over een in een aantal opzichten bedrijfsmatig functionerende overheid. Hoe is uw terugblik? Hoe hebt u erin gestaan en hoe kijkt u daar nu op terug? Deze vraag wordt natuurlijk ook aan de heren gesteld.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Ik ben natuurlijk zelfs voordat ik minister werd, namelijk als woordvoerder verkeer en waterstaat, al betrokken geweest bij de eerste processen van liberalisering, die voor een deel overigens gewoon door Europese wetgeving ook noodzakelijk waren. Dat had inderdaad met marktordening te maken. De eerste discussies waar ik althans bij betrokken ben geraakt, gingen over de telecom. Terugkijkend zullen we allemaal buitengewoon blij zijn dat we die sector geliberaliseerd en geprivatiseerd hebben. Ik vrees eerlijk gezegd dat wanneer we dat niet gedaan hadden, het bakeliet niet verdwenen zou zijn. Ik denk toch dat mensen dankzij die ontwikkelingen nu echt keuzes kunnen maken. Voor mij zaten de volgende vragen erachter. Wat moet de overheid nu regelen, wat kun je aan mensen zelf overlaten en waar worden mensen beter van? Dat kan echter niet de enige gedachte zijn. Ook een heel principiële vraag kan zijn: vinden wij eigenlijk dat de overheid het nog moet regelen? Bij de telecom was het beantwoorden van die vragen niet moeilijk. Dat is een groeimarkt. Het was ook duidelijk dat de markt dat aankon.

Het tweede proces waar ik bij betrokken raakte, was de verzelfstanding van het spoor. Ook speelde de liberalisering van het streekvervoer. Die staat niet op uw lijstje, maar ik vind zelf dat dat een heel succesvolle liberalisering is geweest. Ik ben nu burgemeester van een gemeente die daar elke dag van profiteert. Bij het spoor waren sommige landen heel erg nationalistisch, zeker op het terrein van het goederenvervoer. Daar heeft de Europese Commissie radicaal een einde aan gemaakt. Dat was in tegenstelling tot de situatie in Nederland, waar er altijd al wel enige afstand tussen het bedrijf en de overheid bestond, hoewel het spoorbedrijf nog steeds een nationaal bedrijf is.

De **voorzitter**: Over het spoor zullen wij straks verder spreken. U opperde zelf een vraag. Dat was een vraag die u destijds ook bezighield: wat moet de overheid dan eigenlijk doen? Die vraag werd natuurlijk ook gesteld tegen de achtergrond van deze vragen en ontwikkelingen. Welk antwoord gaf u op die vraag?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Daar geven verschillende politici van verschillende partijen verschillende antwoorden op. Ikzelf vind dat de overheid zich moet beperken tot die dingen die een mens niet zelf kan doen of waarbij het buitengewoon inefficiënt is als we daar niet enige overheidssturing op hebben. Dat kan ook gebeuren. Als markten zo pervers zijn dat je een waanzinnige regelgeving moet maken om ze te kunnen laten functioneren, dan moet je daar nog eens goed over achter je oren krabben. Maar voor heel veel markten geldt dat natuurlijk niet. We praten nu over de jaren tachtig. Ik kom net van het VNG-congres en ik kan u melden dat liberalisering en privatisering al van het begin van de vorige eeuw dateren. Wij begonnen immers met veel meer staatsbedrijven.

De **voorzitter**: Dat is ook zo. We zijn vanaf de jaren tachtig met een intensivering van het beleid bezig geweest. In de gesprekken die we aan deze tafel hebben gevoerd, is ook al genoemd dat de overheid in de jaren tachtig voor een bezuinigingstaakstelling stond en ook daardoor bepaald beleid heeft ingezet. Maar goed, de vraag wat de overheid dan moet doen, was voor u belangrijk. Betekent dit dat u destijds ook een bepaalde kritische blik had op de manier waarop de overheid functioneerde, op de omvang van de overheid of op de taken die de overheid had?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Als ik terugkijk naar de redenen van de privatiserings- of liberaliseringsoperaties waar ik bij betrokken ben geweest, dan kan ik zeggen dat een bezuinigingstaakstelling op korte termijn nooit iets opleverde. Dat was dus niet zo heel erg dat doel in de besluitvorming. Bij de liberalisering van de telecom heeft de overheid uiteindelijk wel veel geld verdiend.

De **voorzitter**: Dat kan dus een overweging zijn.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Als ik het me goed herinner, dan geloof ik niet dat het geld de drijfveer was van acties.

De **voorzitter**: Maar dat zou zelfs bij de PTT na KPN een overweging kunnen zijn. Uiteindelijk hebben we daar natuurlijk alle aandelen van verkocht, hetgeen de overheid natuurlijk geen windeieren heeft gelegd.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Op enig moment was de liberalisering afgerond. Toen was ook duidelijk dat op enig moment aandelen in porties en wanneer dat uitkwam verkocht werden. Dan ging het naar de minister van Financiën toe. Die heeft daar zijn portefeuille aandelen voor en die zocht naar goede momenten in de markt om dat te kunnen doen. Het enige waar wij ons allen natuurlijk nog wel enigszins druk over hebben gemaakt, is over de vraag: doe je het op een zodanige manier dat de PTT een kans heeft om uit te groeien tot een mooi Nederlands bedrijf? Bij de telecom speelde heel erg dat we graag vroeg wilden liberaliseren, omdat wij van de Engelsen hadden geleerd dat als een bedrijf vooraan staat, het meer kans heeft om echt internationaal te gaan en daarmee ook een echte speler op de grote markt te worden. Er was immers sprake van een groeiende markt. Dat was dus in die sector interessant.

De **voorzitter**: Was u destijds kritisch over de omvang van de overheid en de hoeveelheid taken die bij de overheid waren neergelegd?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Ja, ik vind dat je dat altijd moet zijn. Ik heb natuurlijk ook de periode van de MDW-operaties meegemaakt. Dat deed mijn collega van Economische Zaken toen ik minister van Verkeer en Waterstaat was. Die heb ik later als minister van EZ natuurlijk overgenomen, zij het dat toen bijna alles al onderzocht was. Dat was echt een heel nadrukkelijke operatie om ongeveer alles eens even onder loep te leggen. Daarbij ging het om vragen als: wat kun je nu op een andere manier organiseren of waar kun je met iets minder overheidsbemoeienis toch nog de zaken georganiseerd krijgen?

De **voorzitter**: Wij kunnen de lijn wat verlengen. We hebben in de jaren tachtig een aantal privatiseringen gehad rondom economische activiteiten. Ik noem DSM. Dat waren economische activiteiten die eigenlijk ook wel konden verdwijnen, zo was de gedachte. In de jaren negentig was het veel meer in de sfeer van de diensten. In dit verband is KPN al genoemd. Ook het spoor is een publieke dienst. We zijn nu alweer een stuk verder. We hebben nu ook een maatschappelijke discussie over keuzes die gemaakt zijn. Hoe kijkt u eigenlijk terug? Wat is uw evaluatie van die twintig jaar?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Ik wil één voorbeeld noemen, namelijk het streekvervoer. Toen wij de liberalisering van het streekvervoer aan het voorbereiden waren, hadden wij nog Verenigd Streekvervoer Nederland, met een prachtig hoofdkantoor in Utrecht. Ik ben toen gaan kijken hoe het in de Verenigde Staten was georganiseerd. Daar hebben ze immers ook gewoon openbaar vervoer. Daar zat de directie van het openbaarvervoerbedrijf in een keetje. Die hadden helemaal geen overhead. Dat waren chauffeurs en een stuk regeling, dat was heel klein. Toen wij de liberalisering van het streekvervoer in Nederland gingen voorbereiden, bleek dat er plotseling 1500 mensen uit de overhead konden. Daar werd ik erg chagrijnig van. Ik dacht: dat hebben we dus jarenlang met elkaar zitten financieren en daar heeft geen bus meer van gereden. Dat soort efficiencyverbeteringen werden natuurlijk wel veroorzaakt door de dreiging van concurrentie. Als ik naar mijn eigen gemeente kijk, dan zijn de prestaties van het streekvervoer heel veel beter geworden. Dat vind ik dus een heel succesvolle operatie. Maar dat heeft wel iets te maken met het feit dat we in de wetgeving er vervolgens voor gezorgd hebben dat de mensen die het werk deden, dus de chauffeurs, op een fatsoenlijke manier behandeld werden. Dat is in het proces tussen Kamer en kabinet heel goed gegaan. Die bleven ook gewoon op bussen rijden op het moment dat een ander bedrijf het ging uitvoeren.

De **voorzitter**: U noemt één voorbeeld, maar kunt u een wat breder beeld schetsen?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Als ik breder kijk, dan constateer ik dat de meeste processen langduriger zijn geweest dan wij veronderstelden toen we begonnen. Dat had er ook wel iets mee te maken dat we niet zo heel erg veel ervaring hadden met de ingewikkelde processen die we ingingen.

De **voorzitter**: Hoe komt dat? Waardoor pakte het toch anders uit?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Dat kwam door de cultuur. Ik durf zelfs wel te stellen dat op dit moment bij KPN nog steeds elementen binnen het bedrijf aanwezig zijn tot wie niet geheel is doorgedrongen dat het bedrijf inmiddels een gewoon bedrijf is dat op de markt opereert. Ik bedoel dat niet onvriendelijk, maar het is heel moeilijk om de cultuur binnen een bedrijf dat gewend is om in een monopoliesituatie te functioneren, echt om te draaien tot dienstverleners die gewoon hun diensten moeten verkopen en die daar ook echt iets voor moeten regelen.

De **voorzitter**: Zijn er nog andere factoren waarom die transitie naar markt misschien toch weerbarstiger was dan aanvankelijk het geval leek te zijn?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Eén ervan is natuurlijk de niet geheel consistente overheid.

De **voorzitter**: Wat bedoelt u daarmee?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: We hebben het over liberalisering en we hebben het over verzelfstandiging. We halen alles door elkaar.

De **voorzitter**: We houden het hier zo zuiver mogelijk.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Bij de NS ging het om een verzelfstandigingsoperatie, maar die had ook wel in zich dat men probeerde om mensen meer dienstbaar te krijgen. Men wilde dat het echt meer dienstverleners zouden worden in plaats van dat mensen alleen maar bezig

zijn met het verkrijgen van overheidssubsidie. Die processen duren meerdere kabinetsperiodes. De verzelfstandiging van de NS is begonnen onder mijn voorganger. Ik heb er een deel van gedaan en mijn opvolger heeft er ook weer een deel van gedaan. Wat je ziet, is dat er om de vier jaar minimaal een kleine wijziging in beleid is, en vaak zelfs een grotere wijziging in beleid. Ik weet zelf niet helemaal zeker of dat nu goed is voor de uitvoering van zulke buitengewoon ingewikkelde operaties als deze.

De **voorzitter**: Mag ik u als volgt samenvatten. Terugblikkend zegt u: daar waar de overheid kan worden afgeslankt, zullen we dat ook zeker moeten doen. Dat is goed. U zegt voorts dat efficiënter functioneren belangrijk is. U geeft voorts aan dat de overgang naar de markt een langer traject bleek te zijn dan vooraf werd gedacht. Dat kwam door de cultuur en door een niet altijd consistente overheid.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Het uitgangspunt was toch in de meeste gevallen dat wij vonden dat de burger het zelf moest doen of dat de burger er beter van zou worden.

De **voorzitter**: Is dat uitgekomen?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Bij de telecom is dat zeker uitgekomen. Burgers kunnen nu gewoon kiezen. Ik vind dat je de keuzemogelijkheden van burgers ook niet mag beperken als dat niet nodig is. Bij het streekvervoer is het er ook zeker uitgekomen. Bij sommige bedrijven is dat nog lang niet klaar. Volgens mij is het proces in de energiesector nog lang niet afgerond, maar daar kan de heer Brinkhorst, die weer in de vervolgperiode zat, meer over zeggen.

De **voorzitter**: U zegt dat burgers iets te kiezen hebben. Zijn er ook burgers die zeggen: Ik vind het een heleboel gedoe en ik heb ook niet gevraagd om die keuzevrijheid?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Nee. Ik ben een liberaal en ik vind dat als burgers kunnen kiezen, ze ook zelf moeten kiezen. Dat is dus niet alleen maar vrijblijvend.

De **voorzitter**: Ik dank u voor dit moment. Ik ga nu naar de heer Vermeend. Ik geloof dat ik daarmee ook een bepaalde chronologische volgorde in kabinetten recht doe.

De heer **Vermeend**: U gaat niet terug naar het kabinet-Den Uyl?

De **voorzitter**: Ik ga niet terug naar het kabinet-Den Uyl. Dat zeker niet. Dat zou hier immers moeilijk praten worden. U was in de jaren negentig staatssecretaris van Financiën. Ik heb voor u dezelfde vraag. Ik vraag u om terug te kijken op het beleid van de jaren negentig. U mag natuurlijk bij de jaren tachtig beginnen, maar we moeten niet een te lange aanloop hebben. U was zelf staatssecretaris van Financiën. Dat is natuurlijk een echt sleuteldepartement in deze hele discussie. Hoe kijkt u terug op dit beleid?

De heer **Vermeend**: Wij moeten ons wel realiseren dat wij vandaag met de wijsheid van nu kijken naar toen. Een belangrijk deel van alles wat te maken heeft met privatisering en marktwerking is niet alleen nationaal bepaald. Als je kijkt naar de internationale studies -- daar houd ik me ook mee bezig -- en je kijkt naar economische studies die ook weer gekleurd zijn, zoals Amerikaanse, Engelse en Duitse studies, dan zie je op dat moment kernwoorden verschijnen. In die tijd waren de kernwoorden vooral "efficiency" en "effectiviteit". De gedachte was bij veel economen, en ook in veel internationale studies die ik geraadpleegd heb, dat uiteindelijk de effectiviteit en de efficiency zouden kunnen worden bevorderd als je het zou overhevelen naar de markt. Dat was gewoon de leidende gedachte. Nederland werd ook beïnvloed door die leidende gedachte. Dat kan niet anders, want je maakt onderdeel uit van de Europese economie en de wereldeconomie. Die gedachte kreeg je dus ook in Nederland.

De **voorzitter**: Wie werden daardoor beïnvloed?

De heer **Vermeend**: De politieke partijen. Politieke partijen hebben verschillende opvattingen. De Partij van de Arbeid heeft andere opvattingen dan de SP. En de VVD heeft weer andere opvattingen. Ik heb in kabinetten gezeten waarin de Partij van de Arbeid samenwerkte met de VVD. Dan maak je compromissen op dat punt. De Partij van de Arbeid was daarin wat terughoudender dan de VVD, maar uiteindelijk doe je het wel samen. Dat zal elk kabinet wel doen. Als de SP in het kabinet komt, dan zal de SP daar ook andere opvattingen over hebben.

De **voorzitter**: Er was dus een breder klimaat waarin het vanzelfsprekend was.

De heer **Vermeend**: Er was een breder klimaat waarin je uiteindelijk je opvattingen weer terugvond in beleid. Dat geldt ook voor beleidsmakers. Beleidsmakers lezen ook weleens een boek. Die zitten ook te kijken en die maken ook hun studies. Als we terugkijken, dan zagen we op dat moment wereldwijd vooral de invloed van Amerikaanse economen en studies. Je moest in Amerika zijn. Het werd efficiënter, het werd sneller, het was beter. Het was beter voor de burger en voor de samenleving. Je haalt meer efficiency binnen. Dat waren de termen. Ik heb een aantal stukken nog eens gelezen. Daarin ging het allemaal daarover. Dat was ook het geval bij de re-integratie. Ik noem de enquête van de commissie-Buurmeijer in 1993 en het rapport van Van Dijk in 1995. Kijk die stukken er maar op na! De inhoud daarvan kwam neer op: beter, sneller, effectiever, efficiënter en meer kostenbesparing. In feite dus: alsjeblieft overheid, doe het niet meer zelf, maar zet het daar neer.

De **voorzitter**: En wat vond u?

De heer **Vermeend**: Op zichzelf had ik wel de gedachte dat het beter en efficiënter zou kunnen. Waarom zou je iets bij de overheid doen als het beter

buiten de overheid kan? Dan moet je het buiten de overheid doen. Met de wijsheid van nu had je misschien ook kunnen bedenken dat de overheid het ook wel beter zou kunnen doen als ze het anders zou organiseren. Ik heb de indruk dat dat uiteindelijk buiten beeld is gebleven. Als ik nog eens terugkijk, dan denk ik dat we in die afweging meer hadden moeten meenemen wat er zou gebeuren als de overheid het wel zou doen. Stel dat de overheid het wel had gedaan? Hadden we dat niet beter kunnen organiseren, efficiënter ook vanuit die overheidsgedachte?

Wat hebben we toen gedaan? Wij privatiseerden of verzelfstandigden zaken en dachten dat zo'n ambtelijke cultuur, een ambtelijke organisatie die gewend is om ambtelijk te werken, wel zou veranderen als we die zouden verplaatsen naar de markt. Daar is het voor een belangrijk deel echt misgegaan. De ambtelijke organisaties hebben daar langer over moeten doen. Dat heb ik ook bij de re-integratie gezien. Organisaties waren ambtelijk ingericht, met een ambtelijke cultuur. Die werden naar de markt gebracht. Wij gingen ervan uit dat de ambtenaren als het ware de markt zouden kunnen bedienen, dat de ambtenaren zouden kunnen reageren als marktpartijen. Dat kan natuurlijk niet. De gemiddelde ambtelijke organisatie is niet gewend aan concurrentie op de markten. Het kenmerk van een markt is dat er concurrentie is, dat je de concurrentie iedere dag als het ware voelt en dat je daardoor efficiënt werkt en als het ware met de markt meedenkt. Al die organisaties hadden die ervaring niet. En die gedachte speelde ook helemaal niet. Dat kun je hen vaak ook helemaal niet kwalijk nemen.

Misschien had je achteraf soms nog een andere afweging kunnen maken. Je had kunnen zeggen: wellicht is het mogelijk, als we het anders en beter organiseren, om het toch zelf te doen, om het in eigen huis te houden onder verantwoordelijkheid van de minister. Ik heb meegemaakt dat ik toch ter verantwoording werd geroepen terwijl iets was verzelfstandigd of op afstand was gezet. Dat geldt voor elke minister. Ik heb zo vaak in de Kamer moeten komen om uit te leggen dat ik op afstand stond. De Kamer had dan zoiets van: er moet toch iemand verantwoordelijk voor zijn. Met de wijsheid van nu zeg ik: het was misschien verstandiger geweest als we ook even

gekeken hadden of we de organisaties die toentertijd van de overheid waren, niet efficiënter en daadkrachtiger hadden kunnen laten werken.

De **voorzitter**: U zegt "met de wijsheid van nu". Daar zit dus al een soort evaluatie in van de manier waarop destijds is gehandeld rondom privatisering en verzelfstandigingen. Wat had er dan precies moeten gebeuren? U deelt eigenlijk een stuk van de analyse van mevrouw Jorritsma. Zij zegt ook dat de transitie naar de markt een aantal cultuurproblemen geeft. U hebt ook iets over de markt zelf gezegd. Kunt u nog even iets zeggen over uw conclusies met de wijsheid van achteraf?

De heer **Vermeend**: Er was een tijdgeest. Daar heeft iedereen mee te maken. De markt was in, ook internationaal. Nederland is een onderdeel van die ontwikkelingen. Ook onze beleidsmakers gingen in het buitenland kijken. Mede onder invloed daarvan en afhankelijk van de vraag van welke politieke partij je lid bent, doe je dat sneller of ben je daar terughoudender in. Dat is een politieke opvatting. Sommige politieke partijen vinden uiteindelijk dat iets bij de overheid moet blijven, terwijl andere politieke partijen meer geneigd zijn om het zo snel mogelijk buiten de overheid neer te zetten. Dat zijn politieke opvattingen. Dat is gewoon een feit. Als je de partijprogramma's van toen nog een keer op een rijtje zou zetten, dan zie je dat ook.

De **voorzitter**: Nu hebben gesprekspartners aan deze tafel gezegd: wat aanvankelijk eigenlijk ontbrak, was een weging van publiek belang, van algemene belangen. Er is hier gezegd: wij hebben door dat klimaat die stappen gezet. Wij gingen die weg ook op. Wij vonden dat een aantal dingen wat efficiënter konden, wat anders georganiseerd konden worden. Hoe werd daar toen over gedacht? Hoe stevig waren de analyses?

De heer **Vermeend**: Hoe stevig waren de analyses? Laten we realistisch zijn. Aan al die wetsvoorstellen liggen analyses ten grondslag. Dat geldt voor alle wetsvoorstellen. Dat is ook logisch. Die analyses leidden er soms toe dat je het wel moest doen, en soms kwam daaruit dat je het niet moest doen. Ook

het klimaat speelde een grote rol. Dat klimaat zorgde ervoor dat je het sneller deed dan je in een ander klimaat zou hebben gedaan.

De **voorzitter**: In een SER-studie van een aantal jaren geleden staat dat publieke belangen bij de aanvang van marktwerkingsbesluiten onvoldoende zijn geïdentificeerd.

De heer **Vermeend**: Daar kan ik wel in meegaan. Dat vind ik een heldere analyse.

De **voorzitter**: Ik heb nog een laatste vraag. Hoe kijkt u anno 2012 terug?

De heer **Vermeend**: Dat kunt u al proeven uit mijn antwoord, uit mijn analyse. Ik ben als Kamerlid en als staatssecretaris bij een aantal processen betrokken geweest. Wellicht zou je dan wat meer alternatieven op een rijtje hebben gezet. De keuze toen was: markt, markt, markt. Het was altijd zo dat een relatief kleine overheid geweldig goed voor je economische groei zou zijn. Ik kan u verzekeren dat dit helemaal niet waar is. Ik heb dat allemaal op een rijtje gezet en ik heb daar een boek over geschreven. Kijk de studies er maar op na! De landen die verreweg het beste presteren, die de gelukkigste bevolking hebben, die goed groeien, die innovatief zijn, die onderwijs van een hoge kwaliteit hebben, die toponderwijs hebben, dat zijn landen met een relatief grote overheid. Dat komt naar voren in wetenschappelijk goed onderbouwde studies. Zelfs de Amerikanen ontkomen er niet aan om dat nu te erkennen. Ik wil niet zeggen dat je daarom een grote overheid zou moeten hebben. Ik nuanceer het alleen.

Destijds was de gedachte wereldwijd dat je zo snel mogelijk van een grote overheid af moest, omdat dat slecht was voor de economie en voor de groei, vanwege een hoge lastendruk et cetera. De nieuwste analyses laten een enorme nuancering op dat punt zien, of je nu in Amerika, Duitsland of Engeland komt. Je kunt best een efficiënte overheid hebben die wat groter is, die buitengewoon goed is en die er uiteindelijk in slaagt om de welvaart te vergroten.

De **voorzitter**: Wij gaan aan het einde van dit gesprek lessen trekken voor de toekomst. Dan kunnen we ook op dat punt nog verder doorspreken. Ik ga nu naar de heer Brinkhorst. Aan u dezelfde vraag. Hoe kijkt u terug?

De heer **Brinkhorst**: Ik zou willen beginnen met het punt van de internationale ontwikkelingen. Er werd net even schertsenderwijs gezegd dat u niet zover terugkijkt als de tijd van het kabinet-Den Uyl. Het kabinet-Den Uyl was eigenlijk het laatste kabinet dat zich nauwelijks van de internationale dimensie bewust was. De nationale staten hadden net de welvaartsstaat gemaakt en men dacht eigenlijk: in dat kader speelt het hele economische bedrijf zich af.

De eerste en tweede oliecrisis hebben duidelijk gemaakt dat de internationale verwevenheid veel sterker was. Ik denk ook even aan de ontwikkelingen na Mrs Thatcher. Eind jaren zeventig had ik een gesprek met een labourafgevaardigde en een oud-partijgenoot van de heer Vermeend. Die zei: het duurt nog maar eventjes of Albanië heeft een groter bruto nationaal product per hoofd van de bevolking dan Engeland. Dat beeld bestond dus. Hij zei: het is nu eenmaal zo, de ontwikkelingen gaan die kant op.

Ik heb mij ook nooit erg thuis gevoeld in de gedachte dat er moet worden gekozen tussen een grote en een kleine overheid. Ik ben het best eens met de heer Vermeend dat het in landen in Scandinavië goed functioneert. Naar mijn gevoel heeft een groeiend probleem in de Nederlandse samenleving te maken met onze cultuur: de poldercultuur. Wij zijn een van de weinige landen die nog steeds publiekrechtelijke bedrijfsorganisaties hebben. Die komen daaruit voort dat we eigenlijk geen markt willen hebben, maar wel de schijn van de markt. Vandaar dat wij de grootste voorstander waren van de Europese landbouwpolitiek. Dat betekent dat wij "de staat" nog steeds niet "de staat" noemen, maar "de overheid". De overheid is een verhullend begrip. Je hebt de markt en je hebt de staat. Je hebt de macht en je hebt de controle op de macht. Wij doen dat altijd een beetje verhuld, omdat we met zoveel partijen bij elkaar zitten, omdat we

eigenlijk nooit iedereen het zijne geven. Iedereen heeft in structurele zin net te weinig om te leven en te veel om dood te gaan. Dat is uiteraard bepaald niet het geval in persoonlijke zin. Dat betekent dat wij dus nooit goed voorbereid zijn om die controle op de macht centraal te stellen. Dat is immers een onderhandelingsproces. Dat is geen helder proces gevolgd door parlementaire meerderheden en minderheden.

Dit klinkt een beetje als een abstract verhaal.

De **voorzitter**: U geeft nu een analyse van de Nederlandse politieke cultuur en u begint met de internationalisering.

De heer **Brinkhorst**: Ja, en die heeft gevolgen voor de manier waarop we internationale vraagstukken aanpakken. We zullen straks over de energie spreken. Naar mijn gevoel is het heel belangrijk om een onderscheid te maken tussen liberalisering aan de ene kant en privatisering en verzelfstanding aan de andere kant. U hebt het in uw mandaat helemaal niet over liberalisering, maar het gevolg van de internationale ontwikkeling die ik eerder noemde, was dat wij markten moesten internationaliseren. Dat betekent dus dat wij die open moesten stellen.

Wij hebben een nogal kartelachtige structuur. Nederland is een van de laatste landen die een behoorlijke mededingingsautoriteit heeft opgezet. Nederland is een van de laatste landen die een einde maakt aan het karteldenken. In het begin van de jaren negentig waren er nog Nederlandse ambtenaren bij Economische Zaken die bouwkartels moesten controleren, om te kijken of zij zich wel aan de regels hielden. Het zelfbeeld dat wij in Nederland hebben, dat wij eigenlijk een heel internationale structuur hebben, is in mijn optiek dus in vele opzichten niet aanwezig.

Nu even over mijn visie daarop. Die is anders dan die van bijvoorbeeld de VVD. Mijn leus was: sterke markt en sterke overheid. Voor mij was het uitgangspunt dat de concurrentie wordt geregeld in een marktsituatie. In veel van de sectoren waar we het over hebben, was sprake van een monopoliepositie. Of het waren monopolies die langzamerhand verloederd waren. In de energiesector hadden wij eind jaren tachtig een stalinistisch

model. De productie gebeurde centraal, er waren distributiebedrijven en de burger kwam helemaal aan het eind. Die kreeg alleen de prijs voorgeschoteld die het resultaat was van de onderhandelingen van die bedrijven. Dat geldt ook voor KPN en voor veel andere bedrijven.

Je kunt concurrentie als uitgangspunt nemen. Dat geldt zeker voor een groeiende Europese markt. Er werd net gezegd dat de Commissie een interne markt wilde. Nee, de lidstaten wilden een interne markt, want ze waren tot de conclusie gekomen dat onze concurrentiekracht ten opzichte van Amerika en Japan in de jaren zeventig achter was gebleven. Het plan van Delors was om Europa als geheel een sterke concurrentie te geven, maar niet onder de extreem liberalistische omstandigheden van Thatcher maar gecontroleerd door een sterke overheid die toezicht had. Maar we hebben in Nederland geen sterke overheid. Vandaar die toezichtfunctie.

De **voorzitter**: De commissie heeft zeer wel geconstateerd dat Europa met liberalisering de inzet had om de interne markt te versterken en uit te breiden. Privatiseringsontwikkelingen deden zich daarvoor al voor in Nederland. De vraag is natuurlijk of privatisering dan ook voortvloeit uit een beleid gericht op liberalisering.

De heer **Brinkhorst**: Wat mij betreft is dat niet zo. Zeker vanuit mijn denken komt eerst het liberaliseren en dan het privatiseren.

De **voorzitter**: En dat is een afzonderlijke keus?

De heer **Brinkhorst**: Het zijn twee afzonderlijke functies. Die moet je goed uit elkaar houden. Het is niet zo dat Europa dat wilde. Dat is iedere keer een misverstand. Helaas moet ik daar toch even mijn ongenoegen over uiten.

De **voorzitter**: Ik wijs op een Europese richtlijn hierover.

De heer **Brinkhorst**: Het kwam voort uit de wens dat de lidstaten, inclusief de lidstaat Nederland, van mening waren dat Europese markten geünificeerd

moesten worden. Grensoverschrijdende belemmeringen moesten worden weggehaald. Voor zover er positief beleid gemaakt moest worden, moest dat ook positief worden gedaan. Het was dus niet een abstracte wens van een aantal bureaucraten in Brussel die er wereldvreemde ideeën op nahielden. Het was een marktontwikkeling die van nationalisering naar Europeanisering en nu naar globalisering gaat. Die globalisering dwingt ons er dus ook toe om rekening te houden met de internationale markten.

De **voorzitter**: Gaat u door op uw punt dat uw visie altijd is geweest: een sterke staat en een sterke markt. Had u die visie ook al in de jaren negentig?

De heer **Brinkhorst**: Ik vind het vervelend om dat te moeten zeggen: het is eigenlijk een visie die bij de oprichting van D66 voor mij centraal heeft gestaan. Eerst komt de macht en dan komt de controle op de macht. Maar als je geen macht wilt hebben, als je over alles wilt onderhandelen, dan heb je ook veel minder controle nodig, want dan kun je met elkaar oeroesen. We moeten het uitoefenen van de marktwerking en de noodzakelijke onafhankelijke controle op die marktwerking uit elkaar halen.

De **voorzitter**: Wij hebben maandag een gesprek gehad met de heer Tjeenk Willink. Hij gebruikte niet de term "sterke staat" maar "zwakke staat". Hij zag de zwakke staat als resultante van een beleid waarbij je de overheid meer en meer uitplaatst waardoor een soort bedrijfsmatige logica langzamerhand vanzelfsprekend wordt, zowel in de verzelfstandigde organisatiedelen als in de rijksdiensten zelf. Hij bedoelde daar eigenlijk mee dat het staatkundig denken, de staatkundige invalshoek, het aflegt tegen het marktdenken of de bedrijfsmatige invalshoek. Wat vindt u daarvan?

De heer **Brinkhorst**: Ik denk daar wat anders over. Ik vind dat wat te simplistisch en ik vind het wat theoretisch geformuleerd. Het is zeker waar dat Nederland geen sterke staat heeft. We hebben een onderhandelingsstructuur en het woord "staat" vinden wij vreemd. Maar het is niet zo dat die ontwikkeling van het op afstand zetten van energie of van

telecommunicatie alleen als gevolg daarvan ontstond. Dat heeft ook te maken met de Europese ontwikkeling waar ik al eerder over gesproken heb. Ik noemde even het woord "stalinistisch". Dat deed ik bewust om u wat te provoceren. We moeten dus niet het beeld wekken dat in de jaren zeventig en tachtig de marktsituatie rond telecommunicatie en energie al perfect was. Je had gedecentraliseerde overheden, je had lokale en provinciale bedrijven. Die waren inderdaad steeds meer op afstand. Het gemiddelde staten- en raadslid heeft geen flauw benul van energie. Er zat dan een CFO, die meestal een uit de kluiten gegroeide wethouder of gedeputeerde was. Die moest dan uitleggen hoe het met de internationale markt zat. Daar kwam natuurlijk geen bal van terecht.

De **voorzitter**: U zegt dat de staat nooit sterk is geweest, maar u gebruikt wel het begrip "sterke staat". Wat bedoelt u daar dan mee? Zou die versterkt moeten worden?

De heer **Brinkhorst**: Ik bedoel met een sterke staat, een staat waarin publieke en private belangen op een heldere manier gescheiden zijn. Vandaar dat ik de PBO noem. Ik noem de PBO als een zodanig doelmatig systeem dat niemand meer precies weet wie waar verantwoordelijk voor is. En dat leidt ertoe dat de resultaten ook niet erg helder worden. Men mag kritiek hebben gehad op mijn splitsingsbeleid rond energie, maar het was helder dat voor mij eerst het publiek belang kwam. Het publiek belang moest geborgd worden. Dat was ter wille van de consument.

De **voorzitter**: Dan begrijpen wij elkaar goed. Dat is natuurlijk wat door velen ook wordt gezegd: het publiek belang dient door de overheid te worden vastgesteld en ook een helder, eigen mandaat te zijn van de overheid.

De heer **Brinkhorst**: Als wij dat niet weten en met elkaar een beetje rond de tafel praten, dan kom je er ook niet uit.

De **voorzitter**: Dat is waar. Dat is ook altijd weer onderwerp van politiek debat. Wat is publiek belang precies? Maar goed, wij zoeken ook met elkaar naar het antwoord op die vraag. Ik geef het woord nu even ter afsluiting van dit blokje "algemene terugblik" aan collega Vliegenthart die nog een aanvullende vraag wil stellen. Vervolgens gaan wij naar de casus toe.

De heer **Vliegenthart**: Ik wil ook nog even inzoomen op die zwakke en sterke staat. U zegt dat een sterke staat eigenlijk het normatieve ambitieniveau is, dat we die zouden moeten nastreven, maar de praktijk is dat we in Nederland een zwakke staat hebben.

De heer **Brinkhorst**: Het is niet eens zo dat wij dat normatief hebben. Nederland is vanaf het begin als zwakke staat opgebouwd. Kijkt u maar naar deze plek waar we nu zitten. Hier vlakbij had je het Huis van Rotterdam, dat nu het ministerie van Defensie is, en het Huis van Amsterdam, het vroegere ministerie van Buitenlandse Zaken. Er waren onderhandelaars die hiernaartoe kwamen om met elkaar te praten. Waarom heeft Den Haag geen muur? Omdat in Den Haag de regering zat. Maar Amsterdam, Leiden en Utrecht waren de bolwerken en Den Haag mocht geen macht hebben. En dat is in feite nog steeds zo.

De heer **Vliegenthart**: Dan stelt u dus vast dat er een zwakke staat is. In hoeverre heeft die zwakke staat invloed gehad op de manier waarop we de afgelopen twintig jaar aan processen van verzelfstandiging en privatisering hebben gewerkt? Wat zijn de consequenties daarvan geweest?

De heer **Brinkhorst**: De consequenties daarvan zijn dat we in een soort permanent onderhandelingsproces hebben verkeerd. Het was een beetje de ene kant en dan weer een beetje de andere kant. Ik geef een voorbeeld. Na heel veel gedoe was de Splitsingswet aangenomen in de Eerste Kamer en nog geen jaar later was het het Kamerlid Doek die een motie indiende om de splitsing ongedaan te maken. Dat is niet gebeurd, want uiteindelijk was de markt sterker en was er sprake van een andere ontwikkeling. Dat is een

typisch voorbeeld van een totale incoherentie. En de meerderheid van uw senaat ging ermee akkoord.

De heer **Vliegenthart**: Als ik u goed begrijp, zegt u dat een zwakke staat tot incoherent beleid leidt.

De heer **Brinkhorst**: Een zwakke staat leidt tot incoherentie. Maar dan moet je goed weten wat de definitie van een zwakke staat is. Dat is een staat die onvoldoende spelregels helder maakt en die onvoldoende gezagsorganen heeft die de controle daarop uitoefenen. Wij zijn bijvoorbeeld een van de weinige landen die geen constitutionele rechter heeft. Dat betekent dat onze Grondwet eigenlijk het gevolg is van onderhandelingen over de wijze waarop die wet moet worden uitgelegd.

De **voorzitter**: We zien de non-verbale signalen wel. Ik vraag de anderen om even te reageren op de discussie over de sterke en de zwakke staat.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Ik kan op onderdelen overigens wel met de heer Brinkhorst meegaan. Je kunt elk debat natuurlijk buitengewoon ideologisch voeren -- dat doe ik ook heel graag -- maar ik denk dat in het kader van een aantal liberaliseringsprocessen de staat wel degelijk zichzelf versterkt heeft. Rond de telecom heeft de staat bijvoorbeeld een toezichtorgaan opgericht met behoorlijk wat middelen. Dat is ook geen onderhandelingssituatie meer. De NMa is opgericht met behoorlijk wat bevoegdheden. Ik weet wel dat er voortdurend aan de poten gezaagd is door Jan en alleman, maar tot nu toe is dat redelijk in stand gebleven. Je kunt er natuurlijk altijd over redetwisten of het nog verder had gemoeten.

Over de publiekrechtelijke bedrijfsorganen kun je ook altijd van mening verschillen. Het ligt er natuurlijk maar net aan welke taken je nog aan PBO's overlaat. Ik geloof echter dat het zicht op een beperking van de taken van de PBO's alweer wat in beeld komt, zij het dat het nu wel wat langer zal duren. Ik laat zelf dingen door een bedrijfschap doen, waarvan ik denk: ik hoop in vredesnaam dat de overheid het nooit gaat doen en ik hoop ook niet dat het

naar de markt toe gaat. Soms is het een handig middel. Maar je moet het als middel zien. Ik vind dat je in dit land best mag nagaan wat het beste middel is om een taak die soms deels publiek en deels privaat is, op een verstandige en efficiënte manier uit te voeren. Dat is immers soms het ingewikkelde.

De heer **Vliegenthart**: Dat is natuurlijk een punt van discussie.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Ik ben ook voor een sterke staat. Als die toezicht moet houden, als die controle moet houden, dan zijn er op tal van punten best wel verbeteringen aan te brengen. Ik denk dat er in dit huis en aan de overkant bijvoorbeeld een discussie zal plaatsvinden over de corporaties. Ik denk dat de staat op dat gebied zwak is. Die zal sterker moeten worden.

De heer **Brinkhorst**: Ik wil nog heel kort iets zeggen over het toezicht. Het is waar dat de staat toezicht uitoefent op KPN en op de energiesector, maar dat is bijna allemaal het gevolg van Europese ontwikkelingen.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Maar daar hebben wij zelf wel bij gezeten.

De heer **Brinkhorst**: Dat weet ik wel, maar dat hebben wij tandenknarsend gedaan. De NMa is twintig jaar nadat de meeste andere landen een Bundeskartellamt of een soortgelijke structuur hadden, opgericht. De Wet mededinging van 1957 was eigenlijk niet bedoeld om Europees kartelrecht uit te voeren.

De **voorzitter**: U zegt dus eigenlijk dat dit is afgedwongen door internationale ontwikkelingen. Dat illustreert nog eens uw punt van een zwakke staat.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Maar het is wel gebeurd. Dat is al weer lang geleden.

De **voorzitter**: Het is wel gebeurd. We hebben dat toch ook uiteindelijk zelf gedaan. Wil de heer Vermeend ook nog reageren op deze gedachtewisseling over een sterke en zwakke staat?

De heer **Vermeend**: Ik kan daar weinig mee.

De heer **Vliegenthart**: Ik heb nog een laatste vraag. We spreken met verschillende mensen en dan loopt de causaliteit toch anders. Mevrouw Jorritsma zegt dat marktwerking en verzelfstanding hebben geleid tot een versterking van de staat op bepaalde terreinen. Zij noemde daarbij bijvoorbeeld de OPTA. Wij hebben de heer Tjeenk Willink gisteren precies het tegenovergestelde horen beweren. Ik constateer dit nu even. Daar hoeven we verder niet over te discussiëren.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Wij praten iets te gemakkelijk over marktwerking, verzelfstanding en liberalisering in het algemeen. Dat vind ik lastig. Ik denk echt dat je per onderwerp moet kijken hoe iets gegaan is en of dat goed gegaan is. Ook moet je kijken naar datgene wat de staat nog moet doen. In sommige gevallen hoeft de staat ook niet zo heel veel meer te doen. In andere gevallen moet de staat heel veel blijven doen. Ik denk zelf dat je heel erg moet oppassen voor allerlei algemeenheden. Ik vond, eerlijk gezegd, dat de heer Vermeend er af en toe ook een beetje naar neigde om het heel erg algemeen te stellen. Ik kan niet zo heel veel bedenken als het gaat om taken en werkzaamheden die beter bij de overheid hadden kunnen blijven of die ongewijzigd bij de overheid hadden kunnen blijven.

De **voorzitter**: Wij gaan dat nu ook precies doen. We gaan naar de gevallen kijken die wij graag met u willen bespreken. Ik geef het woord aan collega Vos om vragen te stellen aan mevrouw Jorritsma over de casus Nederlandse Spoorwegen.

Mevrouw **Vos**: Dat doe ik heel graag. Mevrouw Jorritsma, u gaf net zelf al aan dat u in de Kamer al woordvoerder verkeer en waterstaat was, dat u zich

dus ook als Kamerlid intensief met het dossier NS hebt bemoeid. U werd in 1994 minister van Verkeer en Waterstaat. Uw voorgangster was mevrouw Maij-Weggen. Het lijkt me interessant om eens even precies terug te kijken. Wat waren uw verwachtingen op het moment van uw aantreden? Wat wilde u op dat moment realiseren met die Nederlandse Spoorwegen?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Toen ik aantrad, lag het advies van de commissie-Wijffels er. Dat advies was gemaakt vanwege het feit dat er in Europees verband een discussie over liberalisering van het spoorvervoer woedde. Die is overigens ook nog niet afgerond. Het is een ingewikkelde discussie. In heel Europa is het spoorvervoer altijd een bijzonder dossier geweest, variërend van de Franse opvattingen dat dat toch ongeveer tot de absolute kerntaken van de overheid behoorde tot en met de ordinaire marktafwegingen van onze Duitse vrienden, waar natuurlijk de belangrijkste afvoer van de haven van Hamburg gewoon via het spoor geschiedde. Men was daar heel erg jaloers op onze afvoer via het water, wat overigens een prachtig geliberaliseerd en efficiënt systeem was.

Al die dingen speelden door elkaar heen. Wij moesten dus iets. Tegelijkertijd hadden we toch ook in de Tweede Kamer het gevoel dat wij wel heel erg dicht bij de NS zaten. Wellicht herinnert mevrouw Vos zich dat ook. Ik herinner me nog discussies over de dienstregeling tussen Roodeschool en Groningen. Dat was het gebruikelijke debat in de Tweede Kamer, dat werd gevoerd als de trein bijvoorbeeld weer eens te laat was. Dat werd niet alleen maar gedaan als sprake was van sneeuwoverlast, zoals het vandaag dan blijkbaar nog moet, maar dat ging heel ver.

De NS was heel erg bezig met het optimaliseren van de overheidssubsidie. De NS was bezig om het systeem zodanig te organiseren dat vooral van de overheidssubsidie optimaal gebruik werd gemaakt. De passagier was daar eigenlijk maar een afgeleide van.

Mevrouw **Vos**: Als ik u zo hoor, dan zegt u: wij wilden ook wel degelijk iets doen aan de financiële structuur. Dat was een reden. U noemt voorts de liberalisering in Europa als reden. U trad aan als minister. Als u dat allemaal

op rijtje zette, wat was dan uw beeld? Zegt u: wij wilden echt naar marktwerking op het spoor en uiteindelijk naar privatisering? Was dat de wijze waarop u de zaak heeft aangepakt?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Ik zal een beetje wegblijven van de techniek van de wetgeving. Laat ik maar gewoon proberen om het in Jip-en-Janneketaal uit te leggen, want het is ingewikkeld genoeg. Het was een heel ingewikkeld dossier. Mijn doel was om ervoor te zorgen dat er in elk geval een reizigersbedrijf zou ontstaan dat zich in principe zelf zou kunnen redden. De commissie-Wijffels had overigens ook op papier gezet dat dat zou moeten kunnen. Afgesproken moest worden in hoeveel jaar je dat zou kunnen bereiken, welke dienstverlening daarbij hoorde en of er ook nog contracten gesloten zouden moeten worden over onrendabele delen en hoe dat dan moest.

Wij hebben even overwogen of wij ook echt zouden moeten praten over concurrentie op het spoor. Er was op dat moment een geïnteresseerde partij. Maar goed daarnaar kijkend, bleek dat dit op het hoofdspoor net echt geen efficiënte manier van werken zou zijn, omdat dat net heel vol is. Het is dan helemaal niet gemakkelijk om het capaciteitsbeleid goed vorm te geven. We vonden dat te ingewikkeld en zeiden: dat moeten we niet doen.

Het is wel gebeurd bij de onrendabele delen. Eigenlijk is pas in de loop van het proces duidelijk geworden dat het die kant zou opgaan. Ik weet wel dat bij NS zelf, zeker bij de directie en ook bij de raad van commissarissen, heel lang het gevoel bestond dat ze ooit tot een beursgang zouden moeten overgaan. Dat is ook wel opgeschreven, in de zin dat dit op termijn mogelijk zou zijn. Ik heb daar persoonlijk nooit in geloofd. Ik geloof ook dat het onwenselijk geweest zou zijn, omdat ik vind dat je een monopolist, als je tot de conclusie komt dat die ook monopolist zal blijven, niet op de markt moet zetten.

Mevrouw **Vos**: Dat idee van die beursgang hing bij de start van Paars II toch nog steeds boven de markt? Dat idee is dus wel langer blijven bestaan.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Ja, ik weet echter niet helemaal zeker of dat nu vooral kwam omdat het vanuit het bedrijf zelf voortdurend genoemd werd. Ik was er toen natuurlijk niet meer verantwoordelijk voor, maar ik had er zelf geen geloof in dat dat ooit zou lukken. En dat moest je ook niet willen.

Mevrouw **Vos**: Ik wil nog even terug naar het uitproberen van de concurrentie. U hebt natuurlijk zelf wel in 1996 Lovers vergunningen gegeven. Dat is ook daarna nog gebeurd. Er is dus wel degelijk op een aantal lijnen geëxperimenteerd. Dat gaf destijds enorme discussies, ook in het parlement. Wat was uw beweegreden om wel die vergunning te geven en toch die concurrentie te gaan uitproberen? Dat gaf enorme discussie.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Ik vind dat je minstens moet bekijken of het kan. Je kunt natuurlijk van tevoren al van alles bedenken waarom je het niet zou moeten doen, maar meestal is een experiment in de praktijk de beste manier om te kijken of het ook werkelijk kan lukken. Ik ben er ook heel gelukkig mee dat het in het noorden en het oosten van het land wel degelijk gelukt is om exploitanten te vinden die op een goedkopere manier een trein kunnen exploiteren. Ik ben ervan overtuigd dat als dit niet was gebeurd, er überhaupt geen spoorvervoer meer zou zijn. Dan waren Friesland en waarschijnlijk het oosten van Gelderland ook niet meer voorzien geweest van openbaar vervoer per spoor.

Mevrouw **Vos**: Maar goed, dat was natuurlijk niet het hoofdspoornet.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Gebleken is dat het te ingewikkeld was om concurrentie in het hoofdspoornet in te passen. Je moet bovendien een bedrijf hebben dat zichzelf kan redden, dat financieel capabel is. En mag ik ten slotte de volgende opmerking maken? Als concurrentie op het spoor in de rest van Europa totaal niet gebeurt, loop je natuurlijk het risico dat binnen no time andere spoorbedrijven die zelf niet beconcurrereerd worden, dat gaan doen. We hadden afgesproken: als je het doet, moet het reciproque zijn. Met

andere woorden: een bedrijf mag niet meedoen op de Nederlandse markt als het niet zelf ook concurrentie in het eigen land heeft.

Mevrouw **Vos**: U gaf net aan dat het van Europa moest, maar Nederland heeft daar natuurlijk zelf een actieve rol in gespeeld. Het heeft eigenlijk ook geanticipeerd op wat er zou gaan gebeuren in Europa en is ook wel een aantal stappen vooruit gegaan op wat er nodig was van Europa. U hebt natuurlijk wel gezegd: ik wil echt een splitsing in dat bedrijf aanbrengen.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Ja, dat moest. Ik vond ook zelf dat dat heel goed was.

Mevrouw **Vos**: Europa heeft gezegd dat het boekhoudkundig moest. U hebt er toch voor gekozen om het echt juridisch, dus verdergaand, te doen dan uiteindelijk van Europa moest en de commissie-Wijffels ook had voorgeschreven.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: In mijn periode is het boekhoudkundig gebeurd. Verder is de eerste stap ook juridisch gebeurd. Het is daarna overigens nog veel verder gegaan. Maar goed, toen zat ik op een andere post. Toen was ik er ook wel weer vanaf de zijlijn bij betrokken, maar toen zat ik niet meer aan het stuur. Ik denk op zich nog steeds dat die splitsing goed was. Als ik naar de situatie van vandaag kijk, dan denk ik wel dat je elke keer zult moeten kijken naar de vraag hoe je ervoor kunt zorgen dat de samenwerking, die wel degelijk nodig is tussen de verschillende onderdelen, zodanig vormgegeven wordt dat het ook efficiënt gaat werken. Ik sluit niet uit dat je daar nog best wel dingen aan moet gaan veranderen. Volgens mij zitten wij ook hier nog steeds in een veranderende systematiek, waarbij het wiel niet echt uitgevonden is. Nergens in Europa! Ik denk overigens dat dat nergens ter wereld is gebeurd. Ik denk dat dit dus een ontwikkeling is.

Mevrouw **Vos**: Ik wil nog even terug naar de beginperiode. Wij hebben natuurlijk het een en ander aan onderzoek gedaan. Het beeld dat bij ons is

ontstaan, is toch wel dat er toen heel erg het volgende idee leefde. We gaan kijken hoe het gaat met marktwerking op het spoor, we gaan ook echt die concurrentie op het spoor uitproberen. We moeten wel echt die zaken gaan splitsen, we moeten dus het net en het beheer van het net elders onderbrengen. Maar uiteindelijk zou privatisering van het spoor wel degelijk een interessante weg kunnen zijn.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Dat heb ik nooit zo bedacht. We hebben steeds wel gezegd dat je die kant op kunt denken, maar ik heb nooit gedacht dat het zover zou komen, tenzij zou blijken dat er concurrentie óp het spoor zou kunnen komen. Uiteindelijk hebben we gezegd: voor zover je concurrentie hebt, kan het alleen maar gaan om concurrentie om het spoor, maar als je een serieuze concurrent op het hoofdspoor net wilt hebben, dan kan dat niet anders dan wanneer dat in heel Europa het geval zou zijn. Dan zal het immers niet anders kunnen dan dat internationale bedrijven met elkaar concurreren. En dat gebeurt dus nergens. Het kan niet zo zijn dat een door de overheid gesubsidieerde c.q. gestuurde organisatie in een ander land de macht gaat krijgen.

Mevrouw **Vos**: Nee, natuurlijk, dat is heel duidelijk.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Uiteindelijk was natuurlijk de allerbelangrijkste factor niet het personenvervoer, maar de liberalisering van het goederenvervoer. Dat was de kern waar het om draaide. Dat was de internationale markt. Dat is overigens ook buitengewoon goed gelukt.

Mevrouw **Vos**: Dat is uitstekend gelukt, dat hebben we ook vastgesteld. Het gaat in Nederland om een ongelooflijk druk bezet spoor. Voor de Nederlandse reizigers is het personenvervoer natuurlijk cruciaal. Daar wordt ook tot op de dag van vandaag veel over gediscussieerd. Doen we dat goed, moet het beter? Ik wil daarom toch nog even terug naar die periode. Wij hebben gezien dat het idee van privatisering in ieder geval boven de markt heeft gezweefd. Ik vind het opvallend dat nadat Paars naar zijn tweede

periode ging, die beursgang ook in het regeerakkoord als inzet is genoemd. Dat geeft een wat ander beeld dan wat u nu zegt. U zegt immers dat het in ieder geval nooit uw bedoeling is geweest om zulke vergaande stappen te zetten.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Ik ben daar zelf nooit een voorstander van geweest. Het was nu een reizigersbedrijf geworden. De enige manier voor NS om geld te gaan verdienen, was door veel passagiers te vervoeren. NS kreeg immers geen geld meer van de rijksoverheid en moest een vergoeding betalen voor de infrastructuur. Dan blijft er niet veel over dan het vervoeren van veel passagiers. NS had er dus een groot belang bij om het heel goed te doen voor de passagiers. Dat was onze bedoeling. Wat dat betreft, heb ik er niet zoveel moeite mee als er in de hoofden van allerlei mensen mooie gedachten zitten, maar dat maakt het voor mij moeilijk om te zeggen: laat ze maar lekker naar de beurs gaan. Ik geloofde daar niet in, omdat er geen concurrentie was. En als er geen concurrentie is, dan gaat dat aan het eind van de rit perverteren. Alleen als men erin geslaagd zou zijn om werkelijk die concurrentie op gang te krijgen, moet je wellicht een beursgang overwegen. Ik heb dat nooit zo erg serieus genomen.

Mevrouw **Vos**: Dat is heel helder. Er is op een bepaald moment in 1995 in het kader van die verzelfstandiging een privaat contract met de Nederlandse Spoorwegen gesloten, waarin allerlei afspraken zijn vastgelegd. Waarom is er voor dat private contract gekozen en niet voor publieke regelgeving, voor wetgeving? Kunt u dat toelichten?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Volgens mij is dat contract gesloten om op weg te kunnen gaan naar uiteindelijk wetgeving. Het was een soort overgangscontract om ervoor te zorgen dat niet alles "on hold" bleef staan en er niets zou veranderen. Daar hebben we uiteindelijk vijf jaar voor genomen. In het overgangscontract stond dat het proces in 2000 moest zijn afgerond. In de tussentijd moest de wetgeving op orde gemaakt worden om ervoor te zorgen dat dat allemaal ook netjes geregeld werd. Ik wil erop wijzen dat we

daarvoor eigenlijk geen echte wetgeving hadden op het terrein van de spoorwegen. Er moest dus heel veel worden uitgezocht. Er moest heel veel worden vertaald in wetgeving. Ik herinner mij dat ik met de directeur van de spoorwegen eindeloos heb moeten onderhandelen, bijvoorbeeld over de pensioenen. Dat was natuurlijk voor de spoorwegen een heel gevoelig onderwerp, maar dat was het voor de overheid ook. Dat was jarenlang gewoon van hen geweest. Dat was nergens geregeld. Daar lag geen wet onder. Het was dus een heel ingewikkeld proces.

Wij hebben gezegd: we gaan op weg naar wetgeving. De Kamer heeft bij al die contracten overigens altijd aan het stuur gezeten. Ik heb dat nog eens even nagezocht, maar alle brieven die daarover naar de Kamer gingen, repten altijd over een overgangscontract onder het nadrukkelijke voorbehoud dat de Kamer ermee kon instemmen. Als de Kamer er niet mee instemde, dan vielen we weer terug naar de oude regelgeving, voor zover die bestond. Maar we hebben dat overgangscontract gesloten om gewoon het proces op gang te krijgen.

Mevrouw **Vos**: Wat was de rol van de NS in die periode? Wat was de rol van de NS bij het opstellen van het contract? Bepaalde de NS heel duidelijk wat er in die contracten zou staan? Of was het wel degelijk een onderhandeling tussen de overheid en de NS. Zegt u: ik kijk daar uiteindelijk ook op een goede manier op terug?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Er is keihard onderhandeld. Er is één onderdeel dat binnen het oude ministerie van Verkeer en Waterstaat, het tegenwoordige ministerie van I&M, bekend staat als het "stoeltjesliftakkoord". Daar heb ik namelijk mijn halve vakantie voor moeten opofferen. Er werd dus wel degelijk stevig onderhandeld tussen het Rijk en de NS.

Mevrouw **Vos**: Had het Rijk voldoende kennis en deskundigheid in huis om op die manier een contract te sluiten met een NS, die in feite alles altijd al had gedaan?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Dat was dus wel ingewikkeld. Daar hebben we heel veel deskundigheid voor ingehuurd. Als ik het mij goed herinner, is er zelfs buitenlandse deskundigheid voor binnengehaald, omdat die deskundigheid in Nederland niet aanwezig was. Ik geloof dat wij uit het Verenigd Koninkrijk deskundigen op het terrein van de spoorwegen hebben binnengehaald. Ik kan niet ontkennen dat er daarvoor over tal van onderwerpen binnen het ministerie niet heel veel kennis was, omdat heel veel dingen gewoon altijd overgelaten werden aan de Nederlandse Spoorwegen. In die zin ben ik het wel weer eens met wat de heer Brinkhorst daarover zegt. De Staat had heel veel dingen gewoon overgelaten aan een bedrijf. Dat was wel een staatsbedrijf, maar dat had wel heel veel vrijheden gekregen.

Mevrouw **Vos**: Naar uw idee heeft die verzelfstandiging niet geleid tot nog minder kennis en deskundigheid op het ministerie?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Ik denk zelf dat er eindelijk meer duidelijkheid ontstond over de vraag, wat de publieke taak van de rijksoverheid is, dus waar de Kamer en het kabinet een rol moeten kunnen spelen enerzijds en waarvoor het bedrijf zelf echt verantwoordelijk voor is en welke controlemechanismen we daar op los gaan laten anderzijds.

Mevrouw **Vos**: Ik wil u iets vragen over de rol van het parlement. Uit de stukken blijkt dat het parlement nadat het contract is gesloten in de zomer van 1995, daarvan op de hoogte is gesteld. Toen ontstond er toch wat rumoer. Toen is er ook discussie geweest en is gezegd dat een aantal dingen anders zou moeten. Is de Kamer goed geïnformeerd en goed betrokken geweest bij dit contract en uiteindelijk de besluitvorming daarover?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Ik vind dat de Kamer zeer intensief betrokken is geweest. Sterker nog, de Kamer is tijdens de onderhandelingen ook in beslotenheid geïnformeerd en daarbij betrokken. Er is ook invloed uitgeoefend. Het contract is eerst als een principecontract gesloten en met

name rond de tarieven en dergelijke zijn daarna nog weer aanvullende afspraken gemaakt op verzoek van de Kamer. Ik vond het een mooi proces van parlementaire besluitvorming. U moet niet vergeten dat ik zelf natuurlijk ook jarenlang parlementariër ben geweest. Ik was het toen ook nog maar net niet meer. Ik heb daar dus wel degelijk ook gevoel voor. Ik vind ook dat de Kamer daar goed betrokken bij moet zijn. Er is wel iets wat me af en toe een beetje frustreert. Het is inmiddels allemaal natuurlijk twintig jaar geleden. Ik denk dat niemand meer weet hoe de situatie van de spoorwegen voor die tijd was. Ik kan u zeggen dat de punctualiteit, het bedienen van de klanten, voordat we het echt verzelfstandigd hebben, aanmerkelijk slechter was dan daarna. Met alle kritiek die je nog kunt hebben op de spoorwegen, geloof ik dat ze het ook in allerlei internationale vergelijkingen vandaag niet zo beroerd doen. Maar dat was daarvoor wel zo.

Mevrouw **Vos**: Mag ik u nog iets vragen over de splitsing? Dat is natuurlijk de discussie van vandaag de dag. Er is indertijd ook al onder u besloten om het beheer van het spoor apart te zetten. Dat gold ook voor het capaciteitsmanagement en de verkeersleiding. Dat is uiteindelijk ProRail geworden. Hoe kijkt u daar nu op terug? Is het een verstandig besluit geweest om dat zo te splitsen? Zou u dat vandaag de dag ook nog op deze wijze doen?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Dat is een proces dat overigens nog lange tijd door heeft gelopen onder mijn opvolgster. Ik moet u wel bekennen dat ik alles wat precies daarna is gebeurd, niet altijd meer helemaal gevolgd heb. In mijn periode was het nog Railbeheer bv, dat gewoon nog onder de vlag van de NS bestond, maar dan wel geheel verzelfstandigd. Ik weet niet of ik het met de kennis van vandaag precies hetzelfde zou doen. Je weet nu natuurlijk ook waar de dingen goed gaan en waar ze niet goed gaan. Ik zou, geloof ik, niet de keuze maken om nu te denken: maak er maar een soort Rijkswaterstaat van. Dat lijkt me helemaal niet verstandig.

Ik geloof dat de splitsing an sich heel goed is geweest. Het is heel helder geworden dat er reizigers te vervoeren zijn en dat er infrastructuur te

beheren is, net zoals we op de weg ook de bus laten rijden en we separaat daarvan wegen hebben, al dan niet van gemeenten, provincies of Rijk. Ook de publieke verantwoording is volgens mij best goed geregeld. Ik vind zelf dat er nog best wel dingen verbeterd kunnen worden om ervoor te zorgen dat het systeem optimaal gaat werken. Maar de splitsing zou ik nooit meer ongedaan willen maken.

Mevrouw **Vos**: De Algemene Rekenkamer heeft terugkijkend op alles wat er gebeurd is rond het spoor in 1999 een onderzoek gedaan. Zij heeft een aantal kritische kanttekeningen geplaatst, onder meer dat de minister toch te veel op afstand was, dat de sturing onvoldoende was en dat een aantal zaken die men had willen realiseren, nog steeds niet op orde waren. Dan heb ik het over de uitvoering in de praktijk en de kosten. Ik weet niet of u het rapport kent. Als u zo'n oordeel hoort, zegt u dan: we hadden toch een aantal dingen anders moeten doen, het is toch te veel op afstand gezet? Of hebt u, daarop terugkijkend, een andere analyse?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Ik ken dat rapport niet echt. Het is natuurlijk ook na mijn periode verschenen. Even voor het proces. Wij hebben gehandeld op basis van een advies dat door deskundigen gemaakt was. De commissie-Wijffels heeft al die deskundigheid ook al elders gehaald. Bij de invoering hebben wij dat vervolgens zeker ook weer gedaan.

Mevrouw **Vos**: Maar u bent een stap verder gegaan dan de commissie-Wijffels. U bent al veel sneller de splitsing binnen dat bedrijf gaan doorvoeren. De commissie-Wijffels had dat nog niet op die korte termijn voorgeschreven, en ook niet op die drastische wijze.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Volgens mij hebben wij de splitsing nog redelijk binnen wat de commissie-Wijffels had voorgeschreven, gedaan. Zij is daarna nog verder doorgezet. Ik geloof nog steeds niet dat daar op zich iets op tegen is. Wij hebben een systeem dat redelijk afwijkt van alle andere landen in Europa. Ik geloof niet dat je die systemen heel erg goed kunt

vergelijken. Ik vind dat je bij dit soort systemen, waar dingen nog niet optimaal werken, altijd zult moeten proberen om daar weer verbetering in aan te brengen. Het is een dynamische wereld. De wereld om ons heen verandert ook. Volgens mij heeft mijn opvolgster na het verschijnen van het rapport van de Rekenkamer de wetgeving gemaakt. Ik ga er derhalve van uit dat in de wetgeving toch iets met de kennis van de Rekenkamer is gedaan. Dat heb ik echter niet verder gevolgd.

Mevrouw **Vos**: Er is toen inderdaad wetgeving tot stand te gekomen, onder meer op basis van het rapport. Dat is juist. Dank u wel.

De **voorzitter**: Ik geef beide andere gesprekspartners even heel kort de gelegenheid om te reageren op wat hier gewisseld is. Dat kan misschien ook gebeuren vanuit de gedachte dat Europa wilde liberaliseren. We hebben een aantal keuzes gemaakt. Die zijn nog eens toegelicht. Mijnheer Brinkhorst, hebt u daar nog een statement over te maken?

De heer **Brinkhorst**: Ik ben het zeer eens met de opmerking dat het teruggaan naar Rijkswaterstaat een teruggang naar de negentiende eeuw zou zijn. Ik heb dat proces niet erg meegemaakt. Ik ben in 1998 als minister van Landbouw toegetreden. Toen waren veel van deze dingen al gebeurd. Ik ben thans een van de coördinatoren van de trans-Europese netwerken op spoorweggebied tussen Lyon, Turijn, Triëst, Ljubljana en Boedapest. Ik heb vanuit die ervaring gemerkt dat ook het denken in landen als Frankrijk aanmerkelijk veranderd is. Door de liberalisering is sprake van een veel grotere nadruk op controle en is ook het belang van de consument veel meer naar voren gekomen. Ik denk dat dat na-ijlt, maar ik ben het eigenlijk met mevrouw Jorritsma eens.

De heer **Vermeend**: Ik was een parlementariër en ik heb me niet beziggehouden met spoor. Ik zat in die tijd vooral in de economische, de financiële en fiscale kant. Dat is veel te ingewikkeld voor mij.

De **voorzitter**: Ik dank de sprekers. Ik geef nu het woord aan collega De Lange. Hij zal een aantal vragen stellen aan de heer Vermeend over de re-integratiediensten.

De heer **De Lange**: Mijnheer Vermeend, wij willen inderdaad spreken over wat wij de casus re-integratie noemen. U liet zelf al het woord "tijdgeest" vallen. Wij hebben geconstateerd dat er aan het eind van de jaren tachtig een zekere mate van onvrede bestond over de wijze waarop diverse sociale wetten, de arbeidsvoorziening en de re-integratie uitgevoerd werden. Naar aanleiding van dat gevoel van ongenoegen is de commissie-Buurmeijer aan het werk gegaan. Zij kwam in 1993 met een veelomvattend, verstrekkend en heel kritisch rapport. Dat gaf politiek onmiddellijk een groot gevoel van urgentie. Naar aanleiding van het rapport-Buurmeijer is politiek gezocht naar een nieuwe verantwoordelijkheidsverdelingstructuur, onder meer met betrekking tot het vraagstuk van de re-integratie. Ik ben eigenlijk benieuwd naar de verwachtingen die er destijds in die gecompliceerde problematiek op het punt van de re-integratie waren.

De heer **Vermeend**: Ik was toen Kamerlid. In die periode hadden wij de zogenaamde oude arbeidsvoorziening. Die werd in de goede poldertraditie door werkgevers en werknemers bestuurd. Dat was toen het domein van werkgevers en werknemers. In die tijd werd veel meer gekeken naar efficiency, doelmatigheid en kostenbewustzijn. Niet alleen de commissie-Buurmeijer maar vervolgens ook de commissie-Van Dijk in 1995 kwam tot de conclusie dat het beter en efficiënter kon en dat de bestuursstructuur moest worden opgeheven. Dat lag in die tijd politiek buitengewoon gevoelig. Werkgevers en werknemers kwamen naar de Kamer, en ook naar het kabinet-Lubbers, om die structuur te behouden. Het was in hun optiek uiteindelijk van hen. Het was dus niet erg gemakkelijk om die structuur, die uiteindelijk niet goed functioneerde in termen van doelmatigheid en efficiency, te veranderen. Er is heel wat politiek gekrakeel geweest, ook in de Kamer tussen partijen, voordat tot een oplossing werd gekomen. Onder het paarse kabinet is de beslissing uiteindelijk genomen om toch door te zetten.

De heer **De Lange**: En "door te zetten" betekent ook dat de sociale partners de rol die ze voorheen hadden, verloren?

De heer **Vermeend**: Die verloren uiteindelijk hun bevoegdheden en hun takenpakket. Ze zagen het als hun taak om het te doen. Dat takenpakket werd weggenomen. De overheid nam het over, een deel werd geprivatiseerd en een deel werd ondergebracht in het publieke deel.

De heer **De Lange**: De overheid had als eerste uitgangspunt om allerlei zaken over te brengen van het publieke domein naar het private domein. Dat is natuurlijk niet allemaal gerealiseerd. In de discussie die volgde, zijn de kaarten vervolgens heel anders geschud. Het enige onderwerp dat overbleef en rijp leek te zijn voor het private domein, was precies die re-integratie.

De heer **Vermeend**: Dat heeft te maken met de politieke samenstelling van het toenmalige kabinet. De opvattingen in het kabinet waren in die periode ook verschillend. Ik trad in 2000 aan, maar die beslissing was in 1999 al genomen. Het lag in die periode heel gevoelig. Je had natuurlijk de Partij van de Arbeid met een sterke vakbondsvleugel. Die stond toch meer aan de kant van de sociale partners. De VVD vond uiteindelijk dat er doorgepakt moest worden en dat we toch meer naar de markt moesten. Het is dus een compromis geweest. Als je terugkijkt, dan is het gewoon een compromis geweest tussen de politieke partijen, ook in het kabinet, en tussen de verantwoordelijke bewindslieden. Ik meen dat Klaas de Vries er toen zat. Hij heeft die beslissing genomen. Dat was voor mijn tijd. Ik kwam pas later. Ik trad in 2000 aan, maar de SUWI lag er al in 1999. Dat was de Wet structuur uitvoering werk en inkomen. Klaas de Vries zat er in die periode samen met de liberale collega Hans Hoogervorst.

De heer **De Lange**: Er was een inzet om re-integratie in het private domein onder te brengen. U suggereert dat het politieke compromis dat gevonden moest worden, een veel belangrijkere en zwaardere rol speelde bij die

beslissing dan afwegingen die de casus re-integratie zelf betroffen. Dan heb ik het over de voordelen, de nadelen en over de vraag wat wij daarvan verwachten.

De heer **Vermeend**: In mijn herinnering heeft de politiek een belangrijke rol gespeeld in de besluitvorming.

De heer **De Lange**: Dat is helder. Als we niet alleen kijken naar het proces van de politieke discussie maar ook naar dat van de parlementaire besluitvorming over het in de markt zetten van de re-integratiebedrijven, dan kunnen we constateren dat dat een langdurig proces is geweest, met naar ik aanneem de nodige haken en ogen. Kunt u daar uw licht over laten schijnen?

De heer **Vermeend**: Dat was natuurlijk zo. Stel dat je een meer objectieve afweging zou moeten maken, dan had je misschien de ene kant op moeten gaan en alles moeten privatiseren. Nu is er een compromis gesloten. Ik zeg uitdrukkelijk dat dit echt puur politieke besluitvorming is geweest. Er is keihard onderhandeld. Het liep op dat moment hoog op. Uiteindelijk moest er toch wel geregeerd worden en is die beslissing genomen, na verschillende lange, nachtelijke vergaderingen. Uiteindelijk waren de bewindslieden het eens. Zij kregen van het kabinet de gelegenheid om het op Sociale Zaken uit te voeren. Toen ik in 2000 aantrad, lag dat pakket er. Vervolgens zijn wij zo'n twee jaar aan het werk geweest. Toen ik in 2002 vertrok, is het uiteindelijk in de markt gezet.

De heer **De Lange**: Inderdaad. Er rijst natuurlijk een aantal vragen over het moment dat besloten werd de re-integratie in de markt te zetten. Voordat je iets in de markt kunt zetten, moet er eerst een markt zijn.

De heer **Vermeend**: Die was er niet.

De heer **De Lange**: Ik wil uw commentaar op dat punt graag horen.

De heer **Vermeend**: Dat was het grote probleem. De vraag is of er echt een diepgaand onderzoek is geweest. Achteraf bekeken is het uiteindelijk met vallen en opstaan gebeurd, ook als je bedenkt hoe de aanbesteding werkt in de markt. Er zijn natuurlijk allerlei fouten gemaakt.

De heer **De Lange**: Het proces van aanbesteding heeft een aantal jaren geduurd, als ik het goed voor ogen heb.

De heer **Vermeend**: Ja.

De heer **De Lange**: Een aantal zaken was heel belangrijk. De Kamer heeft destijds de motie-Wilders aangenomen. Daarin werd gesteld dat de re-integratie onmiddellijk in de markt moest worden gezet, zonder gedwongen winkelnering. Als ik mij goed herinner, heeft het kabinet zich, ook onder uw verantwoordelijkheid, heel terughoudend opgesteld en heeft het een aantal jaren gespeeld met de gedachte om het twee jaar en later één jaar uit te stellen. Kunt u over dat proces het een en ander vertellen?

De heer **Vermeend**: Precies dat gaf ik aan als kern van het proces. De politiek en politieke opvattingen hebben bij dat hele proces een overwegende rol gespeeld. De heer Wilders was toen woordvoerder van de VVD en deed onder andere Sociale Zaken. Hij gaf de opvatting weer van zijn fractie op dat moment. Er was een forse tegenstroom van de woordvoerders van de Partij van de Arbeid. Zij hebben nog eens een keer overlegd. Het kabinet zat daartussen. Uiteindelijk moest er een compromis worden gesloten. Het kabinet vond het te snel te gaan en heeft het vertraagd.

De heer **De Lange**: Kliq, het re-integratiebedrijf dat in de markt is gezet, werd voorzien van een aantal bestuurders. Zij moesten de marktgang voor elkaar krijgen. Ook is er natuurlijk heel lang gepraat over de bruidsschat die de overheid zou moeten meegeven om Kliq levensvatbaar te maken op de markt. Dat heeft veel te maken met het feit dat het eerst in publieke handen was en er een kassysteem werd gehanteerd, en dat er daarna opeens een

privaat systeem moest worden gehanteerd, waarbij zaken als begrotingen, reserveringen en verzekeringen een heel belangrijke rol zouden gaan spelen. Dat proces van het formuleren van hoe groot de bruidsschat zou moeten zijn, is moeizaam en tijdrovend geweest.

De heer **Vermeend**: U bent voorzichtig in uw uitingen. Dat was zeer tijdrovend en zeer moeilijk.

De heer **De Lange**: Ik ben goed opgevoed.

De heer **Vermeend**: Het was ongeloofelijk moeilijk, omdat wij moesten overleggen met de minister van Financiën in die tijd. Die was buitengewoon streng. Die had echt zoiets van: als het voor €1 kan, dan moet het maar. In het politieke overleg was er een strijd tussen het ministerie van Sociale Zaken en het ministerie van Financiën. Zo gaat dat tussen collega's. Het ministerie van Financiën zei over de bruidsschat vanuit die optiek: als het toch naar de markt gaat, dan is het niet onmiddellijk nodig om daar veel overheidsgeld tegenaan te gooien. Ik begrijp dat wel, want ik heb ook op Financiën gezeten.

De heer **De Lange**: Ook wat de bruidsschat betreft heeft de tijd zijn werk gedaan. Op een bepaald moment is die verschaft en is Kliq in de markt gezet met bepaalde bestuurders.

De heer **Vermeend**: Ja, en in 2005 is het failliet gegaan, geloof ik.

De heer **De Lange**: Ja, maar zover ben ik nog niet. Ik vraag nog even naar de ervaringen die wij hebben doorgesproken met de bestuurders. Zij stelden dat de politiek gedurende de eerste fase nadat Kliq in de markt was gezet, de doelpalen op een dusdanige manier heeft verplaatst dat het uitoefenen van hun functie alweer -- laat ik het voorzichtig zeggen -- niet helemaal liep zoals zij het zich hadden voorgesteld. Kunt u uw visie op dat punt geven?

De heer **Vermeend**: Dat was in de periode dat ik vertrokken was, maar die discussie speelde al in de periode dat wij bezig waren met Kliq.

De heer **De Lange**: Ja, dat is mij bekend.

De heer **Vermeend**: Het speelde dus niet alleen erna, maar ook ervoor al. Toen de bestuurders aantraden bij Kliq, hebben zij zich zeer goed vergewist van wat de achtergrond was en wat er speelde op dat moment.

De heer **De Lange**: U kunt zich iets voorstellen bij die uitlatingen?

De heer **Vermeend**: Ik kan mij heel veel voorstellen bij die uitlatingen.

De heer **De Lange**: Dan gaan wij een stap verder. Het is allemaal gebeurd. Het in de markt zetten bleek een veel moeilijker operatie dan kennelijk voorzien was. Inderdaad was het eindresultaat dat Kliq in 2005, 2006 failliet is gegaan. Overigens gebeurde dit pas, nadat geprobeerd is om Kliq te laten overnemen door het naar ik meen Belgische bedrijf Solvus Resource Group.

De heer **Vermeend**: Ja, door marktpartijen.

De heer **De Lange**: Hebt u daaraan nog herinneringen?

De heer **Vermeend**: Dat is na mijn tijd gebeurd. Ik heb het natuurlijk wel redelijk gevolgd. Op een bepaald moment heb je te maken met echte marktpartijen.

De heer **De Lange**: U bent dat proces ongetwijfeld met een set verwachtingen ingegaan, ondanks de moeilijke politieke situatie die u schetst. Wat was uw ervaring? Zijn uw verwachtingen door de uitkomsten teleurgesteld of had u van tevoren voorzien dat het zo zou kunnen gaan? Kunt u daarop een toelichting geven?

De heer **Vermeend**: Dat proces en de besluitvorming verdienen niet de schoonheidsprijs. Dan druk ik mij heel voorzichtig uit. Het is een kwestie van politieke besluitvorming. Als je met objectieve criteria zou kunnen werken en de markt zou kunnen onderzoeken, zou je op dat moment misschien tot een ander besluit zijn gekomen. In mijn herinnering was er op dat moment echter geen andere mogelijkheid om dat besluit te nemen. Er lagen goede rapportages uit 1993 en 1995, waarmee wij vol overtuiging hadden besloten om het oude systeem, dat niet goed functioneerde -- laten wij daarin realistisch zijn; het was namelijk inefficiënt en bureaucratisch -- anders op te zetten. Dat besluit vind ik nu nog goed. Vervolgens krijg je de politieke belangenverstrengeling, althans tussen de politieke opvattingen van de ene kant en de andere kant. De ene kant wil het versnellen en de andere kant wil het remmen. Daaruit komt dan een compromis, dat niet goed is uitgepakt. Laten wij daarin realistisch zijn.

De heer **De Lange**: Het re-integratieproces is een van de casussen die wij hebben bestudeerd en die een heel lange looptijd heeft. Als je een proces met een heel lange looptijd politiek wilt aansturen, hebben de impulsen vanuit de politiek een andere tijdschaal dan het proces zelf. Hoe ervaart u het feit dat er verschillende tijdsschalen zijn in dat proces? Ervaart u dat als problematisch of juist als voordelig?

De heer **Vermeend**: Het is niet problematisch. Het is inherent aan ons politieke systeem. Wij hebben elke vier jaar verkiezingen. Dan komt er een nieuw kabinet. Ik kan uit eigen ervaring putten, want ik heb in beide kabinetten gezeten. Wij hebben in Paars I de contouren neergelegd van een grote belastingherziening. Gelukkig kwam er daarna weer een kabinet van dezelfde signatuur, want als er een kabinet was gekomen van een andere signatuur, was er een grote kans geweest dat het proces dat wij toen in gang hadden gezet, waarschijnlijk niet en niet in die snelheid was uitgevoerd. Dat geldt voor dit proces ook. Als een proces langer duurt en de politieke samenstelling van een kabinet verandert -- dat zullen de collega's ook wel ervaren hebben -- is dat een probleem, gaat het proces anders lopen en

worden de bakens soms verzet. Zoals de bestuurders opmerkten, worden dan ook de doelpalen weleens verzet. Dat is inherent aan politieke besluitvorming in alle landen. Als je na vier of vijf jaar nieuwe verkiezingen krijgt, krijgen andere opvattingen de overhand. Dat zie je in de energiesector, dat zie je overal.

De heer **De Lange**: Begrijp ik goed dat de tijdschaal volgens u heel lang is, veel langer dan de periode van de politieke besluitvorming?

De heer **Vermeend**: Ja, de tijdschaal is veel langer dan normaal.

De heer **De Lange**: En begrijp ik goed dat dit leidt tot de situatie waarbij je, gezien ons democratische systeem, voor lief moet nemen dat de ideeën oscilleren, dat wij van heen naar weer naar weer terug gaan en dat je blij mag zijn als er aan het eind van de rit enige consistentie uitkomt?

De heer **Vermeend**: Ik kan het niet beter en mooier formuleren.

De **voorzitter**: U zegt dat het een zwaarbevochten, politiek compromis was dat deze weg werd ingeslagen. U was vanaf 2000 minister en hebt dat dus allemaal verdedigd en bent daarvoor gaan staan. De analyse van de markt en wat die in dit geval was, was volgens u niet goed. Door het parlement werd Kliq vervolgens in de markt gezet zonder kapitaal, waarop het eerst wel had gerekend. Wat is volgens u hierbij de grootste factor? Is dat het ontbreken van een marktanalyse?

De heer **Vermeend**: Nee.

De **voorzitter**: Is de grootste factor dat er een compromis werd gesloten dat eigenlijk op zichzelf ...

De heer **Vermeend**: Objectief terugkijkend zijn er talloze voorbeelden waarbij de besluitvorming tot betere resultaten heeft geleid. Dit is echter een typisch

voorbeeld van een zwaarbevochten compromis waarbij iedereen een stukje kreeg, ook bij de parlementaire behandeling en de debatten in de Kamer, en dat niet goed is uitgekapt.

De **voorzitter**: Het ligt dus op het vlak van de besluitvorming en de voorbereiding van het beleid.

De heer **Vermeend**: Het ligt aan de manier waarop je de beslissingen neemt.

De **voorzitter**: De gedachtewisseling wordt nu voortgezet door de heer Terpstra. Hij zal vragen stellen aan de heer Brinkhorst over de energiecassus en met name over de splitsingswet.

De heer **Terpstra**: Mijnheer Brinkhorst, ik zou graag met u willen spreken over de wet onafhankelijk netbeheer. Voor ik daarmee begin, stel ik eerst de algemene vraag wat de belangrijkste drijfveren waren om te beginnen met de discussie over de liberalisering van de energiemarkt in Nederland.

De heer **Brinkhorst**: In belangrijke mate waren die het gevolg van internationale ontwikkelingen. De energiemarkt in Nederland functioneerde zeer onvolledig. Ik heb het woord "stalinistisch" gebruikt. Wij spreken nu over de belangen van de consument. De consumenten stonden aan het eind van de rij van degenen wiens belangen werden behartigd. Dat is een van de punten waarop ik het niet eens ben met de uitlatingen van een van de drie wijzen die hier gisteren zaten. Ik geloof dat de heer Rinnooy Kan zei dat de burger niet aan zijn trekken is gekomen. Dat was er typisch een voorbeeld van. Het was voor mij dus evident dat alles beter was dan het handhaven van het bestaande systeem, maar dit speelde al in een eerdere fase onder mevrouw Jorritsma.

Er zijn enorme pogingen gedaan om één groot productiebedrijf te maken. Daaraan is jarenlang geknutseld. Uw oud-collega, de heer Ketting, was daarvan de grote architect. Het gevolg was dat hij na jarenlang geknutsel tot het 180 graden tegenovergestelde standpunt kwam. Op het

moment dat ik aan het bewind kwam, functioneerde de energiemarkt dus niet goed en kwam de consument niet aan zijn trekken. Integendeel, het systeem liep steeds verder uit elkaar en bestond uit elkaar bevechtende productiebedrijven, distributiebedrijven, belangenbehartigers binnen de provincies en gemeentes, die allemaal hun graantje mee wilden pikken. Het was voor mij typisch een voorbeeld van een suboptimale situatie. Het was een beetje zoals de heer Vermeend beschreven heeft voor de re-integratie. Jarenlang kwam er onvoldoende helderheid over het systeem.

De heer **Terpstra**: Wat waren de belangrijkste argumenten voor u om te beginnen met een discussie over de splitsing van het net en over de gedachte dat het net in onafhankelijke handen moest komen? Wat wilde u dat er met de rest zou gebeuren?

De heer **Brinkhorst**: Ik was betrekkelijk open over dat proces toen ik begon. Mijn eerste concrete ervaring had ik toen ik drie weken na mijn aantreden drie van de energiegrootverbruikers op een middag bij mij kreeg, namelijk DSM, Pechiney en Akzo. Zij klaagden steen en been dat in Nederland de prijs voor de energie voor hen ongeveer 6 cent per kilowattuur hoger was dan in het omringende buitenland. Dat kwam deels doordat wij een monopoliestructuur hadden en deels doordat er geen of nauwelijks een netwerksituatie was over de grens heen of dat die niet gebruikt werd. Toen ging er bij mij een belletje rinkelen. Natuurlijk kwamen zij met de hand op, zoals zij dat altijd zouden doen. Zij vroegen dus om een compensatie. De heer Zalm was toen minister van Financiën. Hij zou me zien aankomen! Ik had al de mond-en-klauwzeer gehad, de varkenspest, de dioxinecrisis enzovoorts. Dat waren dus geen leuke mededelingen. Dat was het eerste dat bij mij een belletje deed rinkelen.

Vervolgens kwam de liberalisering, die was ingezet onder mevrouw Jorritsma. Ik kreeg te maken met de gevolgen, want die zou versneld moeten worden ingezet. Ik kwam echter tot de conclusie dat de bedrijven daarvoor totaal niet klaar waren. Dat werd ook erkend in grote advertenties van de heer Van Halderen van Nuon waarin stond: wij verontschuldigen ons dat wij

nog niet klaar zijn. Het was evident dat die bedrijven de zaak administratief niet erg goed op orde hadden. Vervolgens kwam de verdergaande vraag wat wij doen met de belangen van de consument. Ik heb al gezegd dat voor mij bij het allereerste begin vooropstond dat de markt en de overheid sterk moesten zijn. Ik vond dat wij af moesten van de gedachte dat wij alleen voor de producenten werken. De consument moet er ook iets aan hebben. Dat bleek uit die 6 cent per kilowattuur.

Tegen die achtergrond ben ik mij in de zaak gaan verdiepen. Al heel snel kwam ik tot de conclusie dat een deel van de investeringen die de productiebedrijven zouden moeten gebruiken om het net te versterken, werd afgeroomd. DELTA heeft in die tijd bijvoorbeeld een afvalverwerker gekocht met geld van het netbedrijf, terwijl die niets heeft te maken met het net en het functioneren daarvan. Verder was ik wijzer geworden door de KPN-ervaring in het vorige kabinet, waarin ik zat als minister van Landbouw. Toen zag ik dat KPN met enorme sommen moest worden gered en tegelijkertijd als monopolist op het net met man en macht probeerde Vodafone, Orange en anderen van het net probeerde weg te houden. Ik had dus gezien dat het optreden als monopolist op het net -- dat is overigens nog steeds niet helemaal geregeld -- toch wel een probleem was. Aan de ene kant waren er dus de investeringen en aan de andere kant het creëren van een level playing field ten aanzien van KPN.

Sprekend over publieke belangen was de klap op de vuurpijl dat een belangrijk deel van de netten verkocht was aan Amerikaanse investeerders. Dat heette de cross-border lease. Er waren Kamerleden met heel ethische verhalen die bij mij kwamen en zeiden dat wij niet moesten splitsen vanwege het publieke belang. Toen bleek dat een belangrijk deel van de netten om puur fiscale redenen allang verkocht was, in Amerika terug werd geleased en dat bedrijven daarmee heel veel geld hadden verdiend. Leve de publieke belangen dus. Toen ben ik daarin nog wat verder gaan graven. Dat waren de aanleidingen.

Daarna kwamen wij in de interne discussie niet alleen met de heer Ketting, maar ook met verschillende anderen, ook met de Kamer -- met verschillende Kamerleden heb ik namelijk heel goed overleg gehad -- tot de

conclusie dat de enige heldere oplossing was om het publieke belang van de netten te splitsen van de private belangen van de commerciële bedrijven, hetzij productie-, hetzij distributiebedrijven. Dat was de visie.

De heer **Terpstra**: Heeft ook nog een rol gespeeld dat andere ondernemingen op het net wilden en dat de bestaande netbeheerder dat niet toeliet?

De heer **Brinkhorst**: Dat zei ik u al, dat was het level playing field waardoor zij dus geschaad werden. Het was dus een combinatie van een aantal dingen, plus het feit dat wij al jarenlang aan het sappelen waren over de vraag hoe de situatie moest zijn. Daardoor dacht ik uiteindelijk dat het publieke belang van de overheid, de controle op het net en de internationalisering -- vanwege die 6 cent was duidelijk dat daaraan iets moest gebeuren -- in de weg staan van een ontwikkeling die een helder beleid kan hebben. Dat is gepaard gegaan met enorm veel gedoe. Ondernemingsraden gingen, overigens gefinancierd door de bedrijven zelf, de straat op. Ik werd persoonlijk aangevallen, over demonisering gesproken. Daarmee had ik in het verleden enige ervaring gehad. Duidelijk bleek dat bestaande belangenbehartigers zich niet wensten neer te leggen bij de behartiging van het publieke belang aan de ene kant en het private belang aan de andere kant. Dat private belang zou wat mij betreft dan ook geprivatiseerd kunnen worden, gedeeltelijk of geheel. Daaraan zijn wij echter nooit toegekomen, want voor mij stond voorop dat de netbeheerder in ieder geval in publieke handen moest zijn.

Dan heb ik nog een laatste punt ter inleiding, namelijk de kwestie van de internationalisering. Heel snel kwam in de Kamer de vraag aan de orde waarom ik dat deed. Mevrouw Jorritsma zei dat al een beetje. De analyse was heel helder. Wij leven in een geliberaliseerde, Europese wereld. Grote bedrijven zijn veel sterker en zouden kunnen opkopen. Ik wenste niet dat het publieke belang van het netbeheer zou worden opgekocht door een EDF, RWE of E.ON. Zonder die bedrijven, die netten, zou dat mogelijk zijn. Dat is wat er uiteindelijk is gebeurd. Het Nederlandse elektriciteitsnet is daardoor

uiteindelijk beter verzekerd. Sterker nog, TenneT heeft op het ogenblik de helft van het net in Duitsland in handen. Niemand heeft daarmee enig probleem.

De heer **Terpstra**: Mag ik u een vraag stellen over de rol van het parlement? U zei dat u goed hebt overlegd met het parlement, maar hoe waardeert u de rol van de Tweede Kamer? Naar ons idee is die zeer nauw betrokken geweest bij de permanente discussie over de vraag wat er met de sector zou moeten gebeuren.

De heer **Brinkhorst**: U weet dat ik geen polderaar ben. Dat heb ik meermaals aangegeven. Het was natuurlijk van belang dat ik steun zou krijgen in het kabinet en in de Tweede Kamer. Steun in de Kamer was soms nog belangrijker dan steun in het kabinet. Er was vertrouwen in mij gesteld als minister van Economische Zaken om dit proces af te wikkelen. Uiteindelijk hebben wij een heel duidelijke meerderheid gekregen in de Kamer. Daar werden iedere keer argumenten gewisseld in een soms nogal gespannen sfeer. Dat betreurt ik, maar een minister wordt niet ingehuurd om alleen aardige dingen te doen.

De heer **Terpstra**: In de Eerste Kamer is daarop af en toe wat afwijkend gereageerd. Heeft daarbij nog een rol gespeeld dat de meeste bedrijven eigendom waren van de provincies?

De heer **Brinkhorst**: Dat speelde een grote rol. Breekt u mij de bek niet open! De mensen die hebben dwarsgelegen, waren een groot aantal belangenbehartigers van wie de belangen ook in de Eerste Kamer aan de orde kwamen. Niet dat ik daar wat tegen heb, als het maar helder is. Er waren financiële belangen, belangen van commissarissen en belangen van aandeelhouders. Het wonderlijke is echter -- nu ga ik vijf of zeven jaar verder -- dat de provincies die de bedrijven uiteindelijk hebben verkocht en, zoals dat heet, "gecasht" hebben, buitengewoon tevreden zijn. Zij hadden ten eerste toch geen echte invloed op het energiebeleid en ten tweede hebben

zij nu miljarden gekregen, waarmee zij leuke dingen kunnen doen en waarop zij wel controle kunnen uitoefenen. De provincies en de gemeenten die bepaalde bedrijven niet hebben verkocht die financieel nogal zwak staan, zitten met de blaren. Ik spreek nu over DELTA en Eneco. Zij hebben bezwaar aangetekend waardoor nu een zaak bij het Hof in Luxemburg ligt.

De heer **Terpstra**: Een van de argumenten is geweest dat ook anderen elektriciteit aan het net zouden mogen leveren. Nu heeft Nederland een deel gesplitst en is een deel van de regio's, Eneco bijvoorbeeld, nog ongesplitst. Bestaat er verschil tussen dat een nieuwe toetreders in de ene regio sneller op het net komt dan in de andere regio?

De heer **Brinkhorst**: Nee, dat is een detail. Dat zijn zulke kleine spelers dat die voor de grote spelers geen rol spelen. RWE, Vattenfall en Electrabel zitten er. Zij leveren overigens heel goed energie. In de discussie in de Kamer werd er gezegd: stel je voor dat de Duitsers het licht uitdoen in Nederland. Daarop heb ik gezegd dat wij in een interne markt zitten en dat zij hier miljarden hebben geïnvesteerd. Het interessante is overigens dat in Nederland nu meer wordt geïnvesteerd in schone energie dan ooit tevoren, omdat wij helderheid hebben geschapen in die structuur.

De heer **Terpstra**: Als u het dus achteraf bekijkt, hebt u het idee dat wat gebeurd is op het gebied van liberalisering van de energiemarkt, namelijk de splitsing, voor de consument een succesvolle operatie is geweest.

De heer **Brinkhorst**: Ik ben van mening dat het proces er met vallen en opstaan uiteindelijk toe heeft geleid dat wij zowel op het punt van betrouwbaarheid als van schone energie meer resultaat hebben bereikt. Ik heb ter voorbereiding op dit gesprek met een paar netbeheerders gesproken. Die onafhankelijke netbeheerders -- dat zijn dus niet Eneco en DELTA, maar bijvoorbeeld Liander -- zijn in staat om niet alleen leidend op te treden om ervoor te zorgen dat er goede en schone energie op het net plaatsvindt, maar ook om een krachtig signaal af te geven naar de internationale

samenwerking. Persoonlijk heb ik dus de indruk dat het in dit geval tot een positief resultaat heeft geleid. Dat is heus niet mijn verdienste, want het is afgerond door mijn opvolger, zij het dat de heer Doek die mooie motie heeft ingediend maar toen was het voor hem te laat.

Ook is een aantal internationale ontwikkelingen niet helemaal in die richting. Het derde energiepakket dat nu op tafel ligt, heeft tot twee dingen geleid. Ten eerste gaan de Scandinaviërs, een belangrijk deel van niet het Schotse maar het Engelse net en een aantal Oost-Europese landen in deze richting. Ten tweede is het felle verzet van de Fransen en de Duitsers afgezwakt. Nu de vrije kapitaalmarkt is gegarandeerd, hebben de Duitsers en de Fransen gezegd dat wij op elektriciteitsgebied onze gang kunnen gaan. Omdat RWE zwakker is, omdat het een belangrijk deel van het net verloren heeft aan TenneT, is zijn weerstand ook afgenomen.

De heer **Terpstra**: Een van de argumenten in de motie-Doek/Sylvester was dat de Europese bedrijven niet gesplitst zijn en de Nederlandse wel.

De heer **Brinkhorst**: Vattenfall is wel gesplitst.

De heer **Terpstra**: Was het een sprong voorwaarts dat Nederland wilde splitsen?

De heer **Brinkhorst**: De situatie ligt wat anders dan bij het spoor, waar mevrouw Jorritsma het over had, omdat de publieke regeling op energiegebied zowel Europees als nationaal een veel scherpere is. Met andere woorden, de ruimte om te knoeien is bij de bedrijven minder groot. Door de Nederlandse en Europese wetgever is dat zo geregeld.

De heer **Terpstra**: U hebt op energiegebied bij de cross-border lease een heel grote rol gespeeld. Dat noemde u zelf ook al. Achteraf hoor je daar niets meer van. Is dat een niet-reëel probleem geweest?

De heer **Brinkhorst**: Het is een zelf gemaakt probleem. Ik heb de leeftijd bereikt dat ik in grote vrijheid kan spreken. Ik vind het persoonlijk een bloody shame dat dezelfde die mij verweten dat ik publieke belangen van netwerken verkwanselde, van tevoren miljarden hadden verdiend en fiscale voordelen hadden behaald, omdat zij in Citycorp, om maar een bedrijf te noemen, investeerders gevonden hadden die de investeringen konden aftrekken en daarvan een deel hebben teruggegeven aan de Nederlandse publieke overheden. Daarover is in de Kamer niet of nauwelijks gesproken. Dat geeft dus een beetje aan dat het poldermodel niet altijd optimale resultaten geeft, wat ik al eerder zei.

De heer **Terpstra**: U hebt een paar keer gezegd dat de consument voordelen heeft genoten van deze operatie. Voor onze commissie is de rol van de burger ook belangrijk. U hebt kunnen aantonen dat de consument er voordelen van heeft gehad, maar daarnaast is er de abstracte vraag of de burger als onderdeel van de staat ook belang heeft gehad bij deze operatie. Of vallen de consument en burger helemaal samen?

De heer **Brinkhorst**: Nee, die vallen niet altijd helemaal samen. Ik had die vraag wel verwacht. Mevrouw Jorritsma heeft al even gezegd dat het voordeel er al uit bestaat dat de keuzevrijheid er is. In 2006 zijn er ongeveer 500.000 consumenten van energieleverancier gewijzigd. Nu zijn dat er bijna 1 miljoen. Dat is niet een enorm aantal, maar het geeft toch aan dat de flexibiliteit in de markt speelt. Geen enkele ondernemingsraad protesteert. De meeste grote energiebedrijven zijn hier vertrokken. Maar je hoort weinig van problemen. Zoals u weet, ligt er nog één zaak bij het Hof van Justitie, aangehangen door DELTA en Eneco. Ik wil niet vooruitlopen op de besluitvorming, maar het is op dit ogenblik niet erg waarschijnlijk dat dit een grote invloed zal hebben op de verdere ontwikkeling van de gesplitste energiemarkt.

De heer **Terpstra**: Wat u toen verwachtte, is volgens u dus redelijk uitgekomen?

De heer **Brinkhorst**: Ik ben over andere ontwikkelingen die ik in de politiek heb meegemaakt, weleens ongelukkiger geweest dan hierover.

De **voorzitter**: Wat vinden de overige gesprekspartners van deze casus, waarin liberaliseringsverzoeken of -eisen vanuit Europa op deze wijze zijn omgezet naar de vormgeving van de energiesector? Ik zie dat mevrouw Jorritsma wil reageren.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Ik heb de energiewetgeving in de fase ervoor mogen behandelen. Ik zat volgens mij één dag op het ministerie van Economische Zaken toen ik mocht beginnen met die wetgeving. Op een gegeven moment kom je inderdaad tot de conclusie dat het wel heel erg lijkt op de liberaliseringswetgeving bij de telecom. In die zin was het een tweede ervaring. Ik werd er altijd chagrijnig van dat de Duitsers vrolijk kruissubsidieerden en daarmee een vervelende rol in de concurrentie speelden. Dat was overigens ook de reden dat wij nog niet tot splitsing waren overgegaan, maar in Europa een heel sterk pleidooi hielden voor splitsing. Ik baal er nog steeds van dat het in Europa nog niet helemaal gelukt is, maar het gaat langzamerhand wel de goede kant op. Ik ben er overigens wel van overtuigd dat het niet nodig is dat iedereen naar een andere leverancier gaat. Wij hebben bij al die processen geleerd dat het feit dat men kan kiezen veel belangrijker is dan dat men weggaat. Daarnaast zijn heel veel onderzoeken gedaan. De meeste efficiency binnen bedrijven en de prikkel om de consument beter te behandelen zijn meer gelegen in het feit dat men de mogelijkheid biedt. Als zo'n 10% die keuze maakt, haal je ongeveer het optimale en hoeft niet iedereen zich druk te maken. Jonge mensen gaan vandaag de dag achter het internet zitten en wisselen veel vaker van leverancier, terwijl oudjes nog gewoon bij het bedrijf blijven.

De **voorzitter**: U zei zo-even dat ook u over de splitsing hebt nagedacht. Het punt van de Eerste Kamer -- de heer Terpstra roerde dat ook aan -- was dat wij vooruit zouden lopen of dat wij een van de eerste landen zouden zijn die

iets deden, als wij tot de besluitvorming zouden overgaan. De Eerste Kamer vond dus dat Nederland eerst moest wachten tot andere landen de liberalisering en splitsing ook op deze wijze zouden uitvoeren. Anders zouden wij iets doen wat heel ver voor de troepen uit gaat. Het verzoek was dus om pas op de plaats te maken.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Dat is een beetje het dilemma tussen, in dit geval, het belang van een aantal bedrijven, namelijk de consumentbedrijven of consumerende bedrijven en de eigen bedrijven die op de markt opereren. Het was duidelijk dat de Nederlandse bedrijven niet zo heel veel kans hadden om te overleven, als wij zouden splitsen. Die keuze is uiteindelijk gemaakt. Het is een keuze.

De **voorzitter**: Daarvoor werd het model gebruikt dat al die bedrijven zouden fuseren in Nederland.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Ja.

De **voorzitter**: Kunt u zich voorstellen dat het voor burgers een beetje een gek beeld is dat een deel van de bedrijven is overgenomen door buitenlandse overheden?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Het zijn geen overheidsbedrijven. De overheidsinvloed op die bedrijven is overigens in het buitenland nog steeds heel groot.

De **voorzitter**: Ja, dat is precies het probleem.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Dat probleem snap ik heel goed. Tegelijkertijd is elektriciteit een nutsfunctie. Het is een faciliterende functie en nooit een eindproduct, want het helpt om andere dingen te doen. Het is dus in het belang van alle bedrijven en burgers dat dit op een efficiënte manier gebeurt. Als de energieprijzen te hoog zijn in vergelijking met andere landen, ben je in

alle sectoren niet competitief. Wat dat betreft is het heel goed dat dit goed gebeurt. Daarom ben ik er ook nog steeds treurig om dat het in het buitenland soms goedkoper wordt gemaakt, ook voor productiebedrijven, door het kruissubsidiëren via de netbedrijven. Dat is niet goed. Er ligt daarvoor nu een pakket uit Europa. Dan kun je vooruit gaan lopen. Toen ik er zat, hebben wij hierin een andere keuze gemaakt. Dat was niet zozeer om de bedrijven in Nederland te bedienen, als wel om te proberen eerlijke concurrentie te krijgen.

De heer **Brinkhorst**: U verwijst naar buitenlandse bedrijven. Of je gelooft dat het in het nationaal belang is of niet. Het nationaal belang is dat de consumenten meer keuze hebben, dat de grootverbruikers een betere energiestructuur hebben, dat de netwerken beter functioneren en minder investeren, dat er geen cross-border leases plaatsvinden en dat, kortom, alle belangen zijn gediend. Alleen als je nationalistisch bent, vind je het afschuwelijk dat de energie van Vattenfall, Electrabel of RWE komt.

Gelukkig is mevrouw Kroes, die zoals mevrouw Jorritsma weet een grote steun voor mij is geweest in het proces, heel actief bezig om de kruissubsidies tegen te gaan. De grootste subsidies waren het schandelijke gedoe van de cross-border leases. In Nederland doet men daarover alsof er niets aan de hand is.

De heer **Vermeend**: Ik kan mij goed voorstellen dat een pas op de plaats aan de orde was op dat moment, want Nederland liep voorop, hoe je het ook wendt of keert. Ik realiseer me dus heel goed dat dit aan de orde was. Als wij gewacht hadden, had dat best gekund.

Verder wordt terecht opgemerkt dat in de publieke opinie leeft dat het raar is dat wij onze energiebedrijven "naar het buitenland hebben gebracht". Het gaat hierbij wel degelijk om staatsbedrijven. Dat moeten wij ons realiseren. Direct of indirect zijn het gewoon staatsbedrijven, die nu aan de knoppen zitten. Ik kan mij heel goed voorstellen dat er landen zijn die veel meer vinden dat energie een publieke zaak is. Er zijn heel veel landen die het energiebeleid gebruiken -- dat weet ik uit mijn periode als staatssecretaris

van Financiën -- als een prachtig middel om concurrentievoordeel te behalen. Dat zijn wij kwijt.

De heer **Brinkhorst**: Daarop moet ik echt reageren. Wat de heer Vermeend nu suggereert, is naar mijn idee totaal bezijden het probleem waarover wij het hebben. Het Nederlandse energiebeleid is in belangrijke mate het gasbeleid. Indertijd heb ik ook de netwerken gesplitst. Nederland is echter, net zoals voorheen, 50% eigenaar van GasTerra, waarmee wij dus internationaal energiebeleid voeren. Dat was precies de overweging om op dat punt contact met de Russen en met andere grote bedrijven te hebben. Bij de verzorging van elektriciteit is in allereerste instantie het consumentenbelang in het geding en niet het belang van een aantal bedrijven die bepaald suboptimaal gefunctioneerd hadden.

De **voorzitter**: De vraag in het geding is of het ook een strategisch belang is voor overheden om door middel van aandelenbezit invloed te kunnen hebben op de productie van energie. U noemt een voorbeeld van gas, hoewel wij het de hele tijd over elektriciteit hebben, maar dat is de kernvraag.

De heer **Brinkhorst**: Mijn antwoord is, voor de elektriciteit afwegend tegen alle andere belangen die beter gediend zijn dan in het verleden, een volmondig nee. Overigens is Vattenfall geen publiek bedrijf. RWE heeft een stuk belangrijke invloed van de overheid en EDF ook.

De **voorzitter**: Wij moeten op de tijd letten. Ik hoor graag de reacties van mevrouw Jorritsma op de kernvraag. Is het een strategisch belang om invloed te hebben op de productie van energie?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Ik vind van wel ja. Ik kom tot een andere conclusie omdat ik vanuit een andere kant discussieer. Ik blijf het dus ook het allerbelangrijkste vinden dat dit Europees geregeld wordt. Als dat niet lukt, zou ik misschien toch een andere keuze hebben gemaakt.

De **voorzitter**: Namelijk?

De heer **Brinkhorst**: Het is Europees geregeld! Het laatste energiepakket is veel verdergaand dan alle reserves van de Fransen en de Duitsers.

Excuseert u mij, maar naar mijn gevoel loopt u achter in feitelijke kennis.

De **voorzitter**: Wat is uw mening over de kernvraag, mijnheer Vermeend?

De heer **Vermeend**: Ik ben het eens met mevrouw Jorritsma.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Ik spreek over toen, niet over vandaag.

De **voorzitter**: Deze discussie wordt ongetwijfeld elders voortgezet. Wij gaan door met het volgende blok. Mijn college Vliegenthart zal over de casus KPN een aantal vragen stellen aan mevrouw Jorritsma.

De heer **Vliegenthart**: Ik wil ook graag stilstaan bij KPN en de post, zoals die aan het begin van uw periode nog bestonden. Ik wil inzoomen. Op het moment waarover ik u wil bevragen, namelijk 1994, had u al een geschiedenis achter de rug als Tweede Kamerlid en als tegenspeler van toenmalig minister Maij. Wat trof u aan, toen u de overstap maakte? Trof u aan wat u als Kamerlid verwacht had aan te treffen bij het ministerie?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Ja, op dit terrein zeker. Ik kende het ministerie tamelijk goed, want ik was al twaalf jaar woordvoerder op dat terrein. Hoewel ik niet een Kamerlid was dat elke dag met ambtenaren praatte, wist ik wel degelijk wat er speelde en wat er aan de hand was.

De heer **Vliegenthart**: Als Kamerlid was u dus goed geïnformeerd. Had u geen informatievoorsprong op het moment dat u minister werd?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Met alle respect, maar een minister is altijd beter geïnformeerd dan een Kamerlid. Een minister heeft een bos

ambtenaren en adviseurs om zich heen en is de hele dag met dat ene onderwerp bezig, namelijk het ministerie. Het is gebruikelijk dat een Kamerlid een portefeuille heeft waarin een heleboel dingen zitten. Als hij geluk heeft, heeft hij een medewerkertje. Het kan dus niet anders dan dat een minister altijd een grote kennisvoorsprong heeft. Tegelijkertijd is het de taak van de minister om ervoor te zorgen dat de informatie voor die dingen waarover een Kamerlid moet besluiten, zo goed wordt georganiseerd dat een Kamerlid een besluit kan nemen dat gebaseerd is op de kennis die hij nodig heeft om dat besluit te nemen.

De heer **Vliegenthart**: Een van de eerste dingen die u toen ter hand nam, was het uitvoering geven aan een motie die u als Kamerlid had ingediend, namelijk het instellen van de OPTA. Kunt u vertellen hoe u dat hebt aangepakt? De Kamer had uitgesproken dat het een zbo moest worden. Hoe ging dat in de praktijk?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Nu moet ik erg goed in mijn geheugen graven. Daarop heb ik mij niet heel goed voorbereid, moet ik u bekennen. Er was best wel discussie over de vraag hoe die moest worden ingericht. Ik vond het heel belangrijk dat de voorzitter van OPTA iemand zou zijn die zeer onafhankelijk was. Dat was hij ook, want met de voorzitter die het werd, kreeg ik onmiddellijk grote discussies over de vraag waar precies de grenzen van zijn bevoegdheden lagen. Dat is ook goed, want een goede kartelwaakhond moet de grenzen van zijn bevoegdheden opzoeken en probeert dat op een goede manier te doen. Het was dus een spannende periode. KPN was er bepaald niet aan gewend om zo beoordeeld te worden. Ik heb altijd geprobeerd een beetje buiten de discussies tussen de OPTA en het bedrijf te blijven. Wij moesten natuurlijk nog wel de regels vaststellen. Daarbij is de Kamer natuurlijk betrokken geweest.

De heer **Vliegenthart**: Lukte het om de regels vast te stellen, terwijl het schip eigenlijk al op zee zat?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Ja, dat geloof ik wel, hoewel niet alles natuurlijk meteen optimaal geregeld werd. Ik vond dat de OPTA marktmeester en niet stuurman moest zijn. Dat was wel een verschil van mening met de toenmalige voorzitter. Een marktmeester oordeelt als er iets fout gaat. De heer Arnbak, de voorzitter, had de opvatting dat hij af en toe ook aan het stuur moest kunnen zitten. Af en toe botste dat best wel. Ik geloof dat ik thuis nog een karikatuur heb hangen tussen de verzameling plaatjes waarop ik belachelijk word gemaakt. Daarop ben ik afgebeeld als grote kat die de heer Arnbak krabt. Wij hadden hierover dus af en toe discussies, maar dat is helemaal niet erg. Hierover zijn ook discussies gevoerd met de Kamer.

De heer **Vliegenthart**: Hoe ging de discussie met de Kamer over OPTA? Als ik mij niet vergis, wilde de Kamer dat het sneller zou gaan op een gegeven moment. Liep dat in harmonie of botste dat?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Daarover zijn gewoon parlementaire discussies geweest. Er was verschil van opvatting over. Dat is duidelijk.

De heer **Vliegenthart**: Wat was volgens u de kern van dat verschil van opvatting?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Dat was eigenlijk wat ik net al zei. Er waren mensen die vonden dat OPTA de markt meer moest vormen. Dat heb ik nooit gevonden en vind ik nog steeds niet, al was het maar omdat de telecommarkt een markt was die groeide en waarop marktpartijen die erbij kwamen, niet automatisch kleine marktpartijen waren. Vrijwel alle partijen die zich aanboden op de markt in Nederland, waren partijen die in hun eigen land ook de grootste partij waren, zoals Deutsche Telecom of onder een fancy naam DT. Dat waren allemaal heel grote bedrijven. Je moet er dan op letten dat je dan daarvoor niet plotseling een markt probeert te organiseren, omdat zij in Nederland nog geen groot marktaandeel hebben. OPTA moet dus marktmeester blijven en niet de marktvormer.

De heer **Vliegenthart**: Op het moment dat u van het ministerie van Verkeer en Waterstaat overging naar het ministerie van EZ, ging de OPTA met u mee. Was dat een politiek besluit of een institutioneel besluit dat in de lijn der dingen lag?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Het lag in de lijn der dingen, maar het is niet automatisch gegaan, zal ik maar zeggen. Omdat de telecomsector inmiddels een normale marktsector was geworden, was ik al langer van mening dat het eigenlijk bij EZ thuishoorde. Toen ik naar EZ ging, hebben wij afgesproken ... Nee, ik moet even nadenken. Volgens mij is het overgegaan in ...

De heer **Vliegenthart**: Volgens mij in 1998.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Ja, dat klopt. Mevrouw De Vries was daarvoor verantwoordelijk. Toen hebben wij afgesproken dat het verstandig was om dat te gaan regelen. Volgens mij is het afgesproken bij de totstandkoming van het regeerakkoord. Daarover was iedereen het eens. Daarmee werd het dus ook een normaal onderdeel. Mijn opvatting was dat OPTA op termijn gewoon bij de NMa thuishoorde, als je een normale markt hebt. Dan kun je kamers maken waarin verschillende sectoren vertegenwoordigd worden en heb je één karteltoezichthouder. Daar zou OPTA eigenlijk thuishoren.

De heer **Vliegenthart**: Ik begrijp goed dat u zegt dat het in de lijn der dingen lag. Was het echter een politieke afweging dat het gebeurde bij de totstandkoming van het regeerakkoord?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Natuurlijk, daarin heb ik zelf een rol gespeeld. Laten wij daarover heel helder zijn. Het is natuurlijk zo dat daardoor op de ministeries die het aangaat, enig verdriet ontstaat. Dat zie je bij elke verandering en als er een afdeling van het ene ministerie naar het andere over moet. De andere kant is evenwel dat men ook op de afdeling telecom binnen Verkeer en Waterstaat snapte dat het die kant op zou gaan.

De heer **Vliegenthart**: Dan heb ik nog een vraag over het functioneren van de OPTA. Die werd opgericht in 1997. Wanneer was die naar uw inschatting volledig in werking? Was dat vanaf dag één of had de OPTA een aanloopperiode nodig voordat zij haar taak volledig kon vervullen?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Ik moet bekennen dat ik mij dat niet helemaal herinner, maar ik denk dat zo'n club niet vanaf dag één optimaal functioneert. Die zoekt er ook naar hoe iets precies moet worden aangepakt. Er zaten wel heel goede mensen, uit de ministeries en van daarbuiten. Er zat wel behoorlijk wat deskundigheid op dit terrein.

De heer **Brinkhorst**: Het is inderdaad overgegaan in 1998. Toen ik in 2003 aantrad, functioneerde de marktcontrole al heel behoorlijk. Ik ben het zeer met mevrouw Jorritsma eens dat OPTA marktmeester maar geen stuurman moest zijn. Ik moet wel zeggen dat dit deels kwam door het gedrag van de heer Scheepsbouwer indertijd, die eigenlijk vond dat de OPTA helemaal niet nodig was. Er zat dus ook een probleem aan de andere kant. In 2003 stond ik voor de keuze om de OPTA meteen op te laten gaan in de NMa of niet. Er waren meerdere overwegingen om dat niet te doen. Ten eerste kwam er net een nieuwe directeur-generaal van de NMa, de heer Kalbfleisch. Ten tweede was de heer Arnbak een beetje in een conflictsituatie met de heer Scheepsbouwer. Ik wilde dat dus nog eventjes uit elkaar houden, maar ik vind het volstrekt juist dat dit nu gebeurd is.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Overigens vind ik het totaal logisch dat er een spanningsveld ontstond bij de directie van KPN, want die kwam nog uit een periode van niet al te veel toezicht. Ook vind ik het een heel logisch proces dat KPN zocht naar de grens waar het zich wel mee mocht bemoeien en waarmee niet.

De heer **Vliegenthart**: U vervulde de rol van scheidsrechter tussen die twee?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Nou, niet zo vaak. Ik heb daarin niet zo vaak keuzes gemaakt, behalve als ik vond dat men de grens van de rol overschreed en toch de rol van marktmeester of, beter gezegd, de sturende rol ging spelen. Dan grepen wij wel in. Dat is echter niet zo vaak gebeurd, behalve dan dat wij het af en toe hardop hebben gezegd. Dat helpt vaak al voldoende. De heer Arnbak is een buitengewoon slimme man. Hij heeft het heel goed gedaan.

De heer **Vliegenthart**: Ik wil met u nog even stilstaan bij de splitsing tussen KPN en TPG, tussen post en telefonie. Wat was volgens u in 1998, toen die twee gesplitst werden, de drijvende reden achter de splitsing van de twee onderdelen?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: De belangrijkste drijvende reden was dat het ene al geliberaliseerd was en het andere nog niet. Wij wisten ook niet helemaal zeker of dat wel zou gaan lukken. Dat was ook weer zo'n buitengewoon moeilijke Europese discussie over de postsector. Ik weet niet of u weleens op een Frans of een Belgisch postkantoor bent geweest. Dan begrijpt u waarom dat een moeilijke discussie was. Je moest dus eigenlijk wel. Het ene was namelijk een echte marktsector geworden en werd dat steeds meer, terwijl van het andere niet helemaal zeker was dat het die kant op kon gaan.

De heer **Vliegenthart**: Was de Europese regelgeving voor de telefonie dan de drijvende kracht die ervoor zorgde dat er een splitsing plaatsvond?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Niet helemaal. In tegenstelling tot de telefonie was de postsector geen groeisector. Dat wist je wel van tevoren. Dat gold althans voor een groot deel, want bij de pakjes en de expresse is het iets anders. Er bestond dus ook nog een risico dat als je het bij elkaar liet zitten, er allerlei vervlechting kon plaatsvinden. Dat is nationaal ook niet wenselijk. Bovendien had met name de postsector -- nu moet ik weer in mijn geheugen graven, want dit zit deels in mijn periode; het zit een beetje in de overgang --

volgens mij ook wel interesse om een beetje internationaal te gaan. Er was namelijk een deel geliberaliseerd. De exprespost was volgens mij al vrij. Alleen de brieven van tot toen nog 80 g en later 50 g waren indertijd nog steeds bedacht als "services publics". Zij wilden dus een eigen weg gaan. Daarvoor was het ook wel goed.

De heer **Vliegenthart**: Wij horen weleens het verhaal dat de post toen de KPN gescheiden werd, per ongeluk is geprivatiseerd in de jaren daarna. Deelt u dat beeld?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: In de jaren daarna?

De heer **Vliegenthart**: Op het moment dat de scheiding plaatsvond en de post het stiefkindje was van wat er overbleef, nadat de telefonie was geprivatiseerd en een zelfstandig bedrijf moest worden om te voldoen aan de Europese wet- en regelgeving.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Ik weet niet of het per ongeluk is gebeurd. Dat lijkt mij weinig voor de hand liggend, want volgens mij heeft de wetgeving het mogelijk gemaakt om het te doen. Daarna is het gewoon in het normale proces meegegaan van vervreemding van aandelen. Het kon geprivatiseerd worden, omdat de regelgeving op zich voldoende was om de publieke dienstverlening goed geregeld te houden. Er was geen enkel misverstand over de vraag hoe dat zou moeten worden behandeld. Sterker nog, het is ook heel goed uitpakend, want uiteindelijk heeft dat bedrijf ervoor gezorgd dat de postzegels in Nederland buitengewoon goedkoop bleven, ondanks het feit dat het een geprivatiseerd bedrijf was. Dat kwam doordat het zo internationaal was geworden. Dat kan alleen als het geprivatiseerd is, want een staatsbedrijf laten wij dat niet doen. Ik denk dat het bedrijf dat in die jaren heel aardig heeft gedaan.

De heer **Vliegenthart**: Hoe was uw rol met de Kamer op dat dossier?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Ik vrees dat het meeste daarvan heeft plaatsgevonden onder mijn opvolgster. Ik kan mij niet herinneren dat ik hierover heel intensieve discussies met de Kamer heb gehad. Met de Kamer discussieerde ik vooral over de telecomsector en daarna over de energiesector. Ik denk dat mevrouw Netelenbos het meest met de postsector is bezig geweest in haar periode.

De heer **Vliegenthart**: Er was dus eigenlijk sprake van een volgordeijkheid in het belang dat werd gehecht aan post en telefonie of de aandacht die daarvoor is geweest?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Ja, maar volgens mij waren de belangrijkste liberaliseringsbeslissingen op Europees niveau het steeds lager wordende aantal grammen. Daarbij ben ik echter niet betrokken geweest.

De heer **Vliegenthart**: Was de discussie rond de Europese wet- en regelgeving, zover u dat kunt inschatten, dan de drijvende kracht achter de latere discussies over de post?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Dat is ook nodig, want op dat moment heb je allerlei mechanismen nodig om de controle goed geregeld te hebben, ook bij een geprivatiseerd bedrijf.

De heer **Vliegenthart**: Ik wil nog één onderwerp adresseren, namelijk het netbeheer van de KPN en de dienstverlening. Wij hebben het net gehad over stroom en elektriciteit. Er werd duidelijk voor gekozen om die twee dingen uit elkaar trekken. Bij de KPN is er al dan niet bewust voor gekozen om ze bij elkaar te houden. Hoe is die afweging gemaakt? Is de afweging om die twee dingen bij elkaar te houden überhaupt expliciet gemaakt?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Ja, dat is al voor mijn periode geweest. Volgens mij is er in 1989, toen collega Pol de Beer in de Tweede Kamer een bekend woordvoerder was op dit terrein, heel lang gediscussieerd. Er is ook

een commissie voor geweest, die adviseerde dat er één infrastructuur moest komen. Daarover is uiteindelijk niet besloten. Men heeft er toen voor gekozen om ook de telecominfrastructuur te liberaliseren. Er kon dus ook gewoon meer infrastructuur komen. De gedachte was dat de ontwikkelingen zo snel zouden gaan dat zich allerlei andere soorten infrastructuur zouden aandienen. Het was weinig voorstelbaar dat dit aan één bedrijf zou worden voorbehouden. Wij hebben er zelfs nog even over gesproken of wij niet zelf een glasvezelnet zouden moeten aanleggen en, sterker nog, of wij daarvoor geen subsidie zouden moeten geven. Ik heb altijd gezegd dat ik het heel bizar vond om miljarden te gaan investeren in glasvezel. Uiteindelijk is dit gewoon netjes op de markt gebeurd. Ik ben zelf de bevoorrechte burgemeester van een gemeente die inmiddels voor 100% voorzien is van glasvezel. Dat is gewoon door de markt gefinancierd. Wij hebben nu dus meerdere kabels. Ook de telecom gaat inmiddels via het elektriciteitsnet, namelijk via de kabel van de televisie en via de glasvezel. Kortom, er zijn zoveel soorten. Uiteindelijk was dat de goede beslissing. Het was dus ook niet nodig om een echte splitsing aan te brengen tussen die bedrijven. Vervolgens moet je ervoor zorgen dat andere aanbieders van diensten, als er sprake is van overmatige gebruikers van de infrastructuur -- dat was KPN -- natuurlijk op een goede manier op het net terecht kunnen. Daar is de ONP-richtlijn, die omgezet is in Nederlandse wetgeving, bepalend bij geweest.

De heer **Vliegenthart**: Op het keuzemoment werd er gezegd dat het netwerk niet van een dusdanig publiek belang is dat daarop de greep van de overheid zou moeten gelden, ook op het moment dat wij de telefonie ...

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Nee, de overheid moet daarop greep hebben door de regelgeving. Daarop moet de OPTA toezicht kunnen houden. Zo is het ook geregeld, maar het publieke belang is hierbij niet zo groot dat je het in handen moet houden. Als er meerdere infrastructures zijn die ook in private handen zijn en precies hetzelfde kunnen, is het raar als de overheid een daarvan houdt. Eigenlijk is het net als bij het streekvervoer. Als er tien bedrijven zijn die bussen laten rijden, is het raar als de overheid een daarvan

in haar bezit heeft. Dat is dan namelijk ook niet nodig. Als het niet nodig is, hoef je het niet direct te vervreemden, maar moet je wel de weg opgaan om dat niet meer bij de overheid te houden.

De heer **Vliegenthart**: En daardoor onderscheidde de telefonie zich van bijvoorbeeld de energiesector?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Ja, zeker.

De heer **Vliegenthart**: De KPN-casus heeft nogal een rol gespeeld in het debat over de energiesector, deels als een spookbeeld van hoe het niet zou moeten. Toen KPN in de problemen kwam, zijn er lessen getrokken. Welke lessen zijn er getrokken uit de KPN-casus voor de energiesector?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Dat is meer een vraag voor de heer Brinkhorst, omdat dit in zijn periode speelde.

De heer **Brinkhorst**: Ik geloof dat KPN het geen prettige gedachte had gevonden als het daar was geplaatst. Mijn eigen visie wijkt op dat punt een klein beetje af. De heer Zalm heeft toen volgens mij 3 mld. aan KPN gegeven. Ik was daarvoor niet verantwoordelijk, want dat was in de tijd dat ik minister van Landbouw was. Ik had genoeg andere dingen aan mijn hoofd. Ik had waarschijnlijk toch de beslissing genomen om het netwerk te splitsen, ook, gek genoeg, vanwege een argument dat ik nog niet aan de orde heb gesteld. Dat is namelijk de kwestie van de administratieve kosten. Die zijn bij een niet-gesplitste structuur aanmerkelijk hoger. Als er een heldere splitsing is, een eigendomsplitsing of een juridische splitsing, zijn er veel minder administratieve kosten. Dat speelde voor mij een rol bij de energiezaak. Ik heb het niet verder uitgewerkt, maar ten minste dat punt had ik willen laten onderzoeken. Dat stond dus los van de PTT-discussie, die u net hebt gevoerd.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Die speelde overigens in de periode van mevrouw Netelenbos. Ik zou niet tot die keuze zijn gekomen, omdat er inmiddels ook tal van andere bedrijven zijn die een infrastructuur hebben en die diensten verrichten. Ik zou niet zo goed weten waarom je dat zou moeten verbieden, mits je goed geregeld hebt dat dienstverleners binnen kunnen komen bij de belangrijkste infrastructuren. Naar mijn gevoel verloopt dat op dit moment helemaal niet zo slecht.

De **voorzitter**: Ik heb een vraag aan de andere twee gesprekspartners over deze casus. Ik spits het toe op de post, want daarvan zijn inderdaad alle aandelen vervreemd. Dat is vrij uniek binnen Europa. In andere Europese landen is dat niet in die mate gebeurd. Wij hebben dus gewoon geen aandelen in de post. Tegelijkertijd moeten wij dus opereren op een markt, die misschien heel ingewikkeld is en niet helemaal tot ontwikkeling is gekomen zoals wij dat ooit hadden gedacht. Wat is uw reactie daarop? Bij NS hebben wij alle aandelen gehouden, maar bij de post hebben wij alle aandelen weggedaan. De post is nu in een bepaalde situatie waarin er in feite maar enkele aanbieders zijn, terwijl wij meerdere aanbieders wilden. In feite blijft PostNL de voornaamste aanbieder van post in Nederland. Er is dus iets anders uitgekomen dan werd verwacht. Er is nog steeds een publieke discussie over de vraag hoe wij dat precies ordenen. Wat is uw reactie daarop?

De heer **Brinkhorst**: Ik denk niet dat ik heel snel tot privatisering was overgegaan, maar u hebt mijn discussie met mevrouw Jorritsma en de heer Vermeend net gehoord, die op dat punt een ander standpunt innemen. Ik vind de publieke belangen van de burger ook in dit geval van grote betekenis. Als het goed geborgd is, zie ik geen principiële redenen om het niet te doen. Er komt dus hetzelfde eindresultaat uit, maar ik was waarschijnlijk iets minder sterk om daartoe uit privatiseringsredenen over te gaan.

De **voorzitter**: U zou de post niet hebben geprivatiseerd?

De heer **Brinkhorst**: Ik zou daarmee zelf niet zo begonnen zijn, nee.

De heer **Vermeend**: Ik deel die conclusie. De vraag is of het efficiënt is maar een overheid kan best zorg dragen voor goede postvoorzieningen. Dat is in het publieke belang. Ik zie niet in waarom het geprivatiseerd is. Het zou niet in mij opkomen om dat te privatiseren. Het zou niet mijn prioriteit hebben gehad.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Ik bekijk het altijd andersom. Ik vind dat je goede redenen moet hebben om het in overheidshanden te hebben, als je de regelgeving voldoende hebt gemaakt om het niet te houden. Dan is het namelijk vermogen van de belastingbetaler dat je in een bedrijf blijft houden dat niet noodzakelijkerwijs bij jou hoeft te zitten. Iets anders is de vraag of het bedrijf ver genoeg geliberaliseerd is om het te doen. Daarover kun je altijd discussiëren. Dat vind ik bij de postsector nog steeds een heel ingewikkelde vraag.

De **voorzitter**: Wij moeten tot een afronding komen, want wij lopen iets uit. Ik heb al gezegd dat wij lessen willen trekken voor de toekomst. Dat mag u allemaal doen, maar in alle beknoptheid. Er is nog een belangrijke vraag die ik u stel, die afkomstig is van een lid aan deze tafel. In onze gesprekken de afgelopen dagen hebben wij geconstateerd dat ieder departement bij de grote beweging van privatisering, verzelfstandiging en de introductie van marktwerking zijn eigen weg is gegaan. Ook hebben wij geconstateerd dat het lerend vermogen binnen de overheid op dit punt niet heel sterk is. Er was dus geen gezamenlijk idee of visie hoe je dat moet doen. Vermoedelijk speelt een bepaalde bestuurscultuur hierin een rol. Ieder departement heeft zo zijn eigen trots of zijn eigen aanpak en wil dat weten ook. Dat is in zekere zin dus een probleem van samenhang in beleid, maar misschien is het geen probleem. Dat mag u zo meteen zeggen. Pleit dit ervoor dat wij bij dit soort operaties sterkere besliskaders nodig hebben? Je hebt dan een soort een stappenplan voor beleid voor zulke grote zaken. Mevrouw Jorritsma

gebruikte het woord "ingewikkeld". Dat woord is een aantal keren gevallen. Het zijn heel grote, ingewikkelde operaties. Heb je daarvoor niet een soort beleidsstappenplan nodig waarmee de hele overheid moet leren om dit op een betrekkelijk uniforme manier te doen?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Ik weet niet of dat kan. Ik heb eerst op Verkeer en Waterstaat en toen op EZ te maken gehad met twee sectoren. Toen ik daar kwam, kwam ik erachter dat het wel heel erg op elkaar leek. Hoewel het ene in formele zin eerst de verantwoordelijkheid was van Verkeer en Waterstaat en het andere dat van EZ, weet ik dat die twee ministeries in de voorbereiding van al die wetgeving heel veel samen hebben gedaan. Het is dus niet zo dat dit geheel los van elkaar stond. Ik weet ook niet of je heel makkelijk een algemeen beleidskader kunt maken voor zulke totaal verschillende sectoren. Je moet in je analyse waarschijnlijk wel een aantal vaste vragen beantwoorden. Of je kunt zeggen dat je die en die route altijd kunt bewandelen, vraag ik mij af.

De **voorzitter**: Ook al is het maatwerk, kun je toch niet tot een bepaalde gemeenschappelijke aanpak komen?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Misschien met name in de beginfase, maar dan gaat het meer over de meer principiële vraag of het een sector is waar wij andere verhoudingen tussen de overheid en de markt moeten organiseren. Die vraag moet je van een goede probleemstelling voorzien. Daarvan kun je waarschijnlijk wel wat algemeenheden leren, ook van de processen in het verleden.

De heer **Brinkhorst**: Over de uitkomst ben ik het mevrouw Jorritsma eens. Ik denk dat wij weer moeten terugkomen bij de Europeanisering en de economische vervlechting van Nederland. Het is bijna niet goed denkbaar dat er nog sectoren zijn waarmee wij een heel eigen weg zouden gaan.

De **voorzitter**: Het gaat niet over een eigen weg als land, maar het gaat over de departementen die een eigen aanpak voorstaan.

De heer **Brinkhorst**: Dan zijn toch de randvoorwaarden al heel sterk gevormd. Ik heb eerder gezegd dat op energiegebied zelfs de Fransen en de Duitsers sterk door de liberalisering worden geregeerd. Datzelfde geldt voor het telecomgebied. Ik vind het van groter belang dat er veel snellere besluitvorming plaatsvindt in Nederland. Als wij een bepaalde richting uitgaan, moet dat niet over twee, drie of vier periodes gebeuren. Dan krijg je namelijk een zigzagsituatie, die tot incidentele ontwikkelingen en tot problemen bij de individuele ...

De **voorzitter**: Ja, maar de vraag was of die zigzagbeweging iets te maken heeft met de departementale cultuur.

De heer **Vermeend**: Mijn eigen ervaring op Financiën is dat wij natuurlijk zaken deden met alle departementen. Het is feitelijk zo dat departementen koninkrijkjes zijn. Het hangt ook af van de bewindspersoon, maar het is gewoon zo. Het zou dus best nuttig kunnen zijn om een soort checklist te hebben. Dat zou wel werken, denk ik.

De heer **Vliegenthart**: Ik zag de heer Vermeend knikken toen de voorzitter zei dat er zo weinig wordt geleerd. Is dat uw ervaring?

De heer **Vermeend**: Het grote probleem is dat een kabinet vier jaar zit en tegenwoordig steeds korter. Dat gaf ik in het begin al aan. Dan is het leerproces heel gering. Het geheugen is veel kleiner geworden. In mijn tijd zaten ambtenaren heel lang, maar in toenemende mate hebben wij procedures geformeerd om ook ambtenaren te laten verkassen. Dat is best goed, maar het grote probleem is altijd dat er bij langdurige processen een groot probleem ontstaat als er een ander kabinet komt. Dat zag ik ook bij de privatisering van de integratiesector.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Naar mijn gevoel is niet de departementale verkokering het grote probleem, maar zijn het gewoon de verschillende coalities en daardoor de wisselende politieke opvattingen die wij elke keer hebben. Sterker nog, het heeft soms niet eens met politieke partijen te maken maar met woordvoerders. De ene woordvoerder is echt de andere niet. Je kunt meemaken dat je van één partij twee woordvoerders hoort en dat de ene woordvoerder een 180 graden andere mening heeft dan de ander. De inconsistentie in ons politieke systeem is natuurlijk heel groot. Dat maakt het ingewikkeld.

De **voorzitter**: Dat pleit er dus inderdaad voor om te denken aan besliskaders en stappen om consistentie te waarborgen.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Een soort beslisboom vind ik altijd wel een goed idee.

Mevrouw **Vos**: Ik wil proberen om nog één les te trekken ten aanzien van de NS. Dit is natuurlijk een heel bijzondere sector. In feite is er op het hoofdnet een monopolist. De vraag is of dat ooit anders kan. Mevrouw Jorritsma, moeten de politieke en publieke sturing strakker dan wij dit in de periode na de verzelfstandiging hebben gedaan? Is dat een manier om veel problemen die wij nu zien, ondanks alle successen, aan te pakken? Kan dat helpen?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Ik geloof er niets van. Ik geloof dat sturing van de overheid op de onderdelen van het bedrijf best wel goed is. Ik moet bekennen dat dit alleen is wat ik als krantenlezer probeer te doorgronden. Als ik de krant mag geloven, denk ik dat er een probleem is in de interactie tussen het railinfrabedrijf en reizigersbedrijf. Je zou er eens wat wijsheid op moeten zetten om te bekijken hoe je dat verbetert. Ik geloof er niets van dat dit te maken heeft met de rol van de overheid. Misschien moeten wij soms accepteren dat dingen niet gaan zoals wij hopen dat ze gaan. Dat heeft soms ook ordinair met investeringen te maken. Ik moet u eerlijk zeggen dat ik vind dat de spoorwegen het helemaal niet zo beroerd doen. Dat is een heel

persoonlijke opvatting. Als het hard vriest in Nederland, staan de auto's ook stil, maar wij accepteren niet dat de treinen dan stilstaan. Dat is heel vervelend. Dat heeft echter weinig met sturing te maken. Als ik het lees in de krant, denk ik zelf dat er wel iets is in de relatie tussen het railinfrabedrijf en het reizigersbedrijf. Men zou serieus moeten bekijken hoe dat verbeterd kan worden. Dat heeft echter weinig met de overheid te maken.

Mevrouw **Vos**: Zou het niet een onderdeel moeten zijn van overheidssturing dat je daar juist strakker op zit, zodat dit soort situaties zich niet voordoen?

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Ik vind "er strakker op zitten" niet de goede term. Je moet erover nadenken of je manieren kunt bedenken om dat beter geregeld te krijgen. Dat moeten wij in vredesnaam de ambtenaren niet allemaal laten doen. Dat lijkt mij niet de beste methode. Je moet erover nadenken hoe je ze kunt verplichten om dat zelf te doen. Punt.

De **voorzitter**: Dan zijn wij bij de laatste ronde: geef ons nog een les of een laatste opmerking mee. U krijgt allemaal nog even kort het woord. Mocht u een les hebben voorbereid, laat het ons dan weten.

De heer **Vermeend**: Ik zou ook lering trekken uit wat er in het buitenland is gebeurd. Wij kijken naar Nederland, maar kijk dus ook goed naar wat er in het buitenland is gebeurd.

De heer **De Grave**: Hebt u een suggestie? Het buitenland is immers groot. Zou u het iets kunnen aanscherpen?

De heer **Vermeend**: Wij zitten in de Europese Unie. Ik zou mij beperken tot Europa. Ik zou kijken naar de Scandinavische landen. Engeland heeft er ervaring mee opgedaan.

De **voorzitter**: Uw voorbeelden hebben natuurlijk ook een rol gespeeld. Het Verenigd Koninkrijk werd al eerder genoemd.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink**: Ik zou heel blij worden als u erin zou slagen om de definities van liberalisering, marktwerking, verzelfstanding en privatisering uit elkaar te houden. Mensen hebben tegenwoordig het gevoel dat "marktwerking" een vies woord is, terwijl de Nederlandse Staat voor een flink deel georganiseerd is langs markten. Mensen halen hun brood ook bij elke bakker die zij willen en maken daar keuzes in. Naar mijn gevoel is de kern van marktwerking keuzevrijheid. Dat is geheel uit beeld geraakt. Als u erin zou slagen om daarin wat helderheid te scheppen, zou dat heel goed zijn.

De **voorzitter**: Neemt u van mij aan dat wij proberen een zo helder mogelijk rapport te schrijven.

De heer **Brinkhorst**: Los van de Europese dimensie waarover de heer Vermeend het had en waar ik mij heel graag bij aansluit, is er nog een klein commentaar op de drie wijzen die u eergisteren hebt gesproken. In hun verhaal kwam een groot aantal algemeenheden voor. In de discussie vanavond is aan de orde geweest dat ieder van de sectoren toch ook een aantal eigen kenmerken heeft. Zowel de heer Tjeenk Willink als de heer Rinnooy Kan als mevrouw Stuiveling zeiden dat er geen analyses zijn geweest, dat er niet naar de burger is gekeken en dat er bij de uitvoering niets is gedaan. Dat vind ik een te gemakkelijke analyse.

De **voorzitter**: Al deze gesprekken worden afgedrukt in de Handelingen van de Eerste Kamer. Alle gesprekken kunnen zo naast elkaar worden gelezen. Dat is volgens mij heel boeiende leesstof. Ik dank u zeer hartelijk voor uw komst naar Den Haag.

Sluiting 21.25 uur